

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE COVID-19 PANDEMİSİNİN SEKTÖREL
ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Büşra ATALAY

Niğde
Şubat, 2024

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE COVID-19 PANDEMİSİNİN SEKTÖREL ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Büşra ATALAY

Danışman: Doç. Dr. Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK

Üye : Doç. Dr. FINDIK ÖZLEM ALPER

Üye : Doç. Dr. Ebru TOPCU

Niğde
Şubat, 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘**Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Sektörel Etkileri**’ adlı çalışmanın bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tümünün kaynaklarda gösterildiği ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla beyan ederim. .../.../2024

Büşra ATALAY

ÖN SÖZ

Bu tez Covid-19 Pandemi döneminde Türkiye’de yaşanan ekonomik sorunları ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Sektörel Etkilerini ortaya koyarak, benzer süreçlerde yapılması gerekenlere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Çalışmam boyunca her an desteğini hissettiğim, değerli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak bana yol gösteren saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK’a çok teşekkür ederim.

Tez hazırlık süreci boyunca beni hiç yalnız bırakmayan ve her konuda fikrine başvurduğum, sonsuz sorularıma bıkmadan yanıtlar veren değerli arkadaşım Ahmet Enes ÇAĞLAR’a teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde yanımda olan ve her anımda benden desteklerini, sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen canım aileme sevgi ve saygılarımı sunmayı borç bilirim.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE COVID-19 PANDEMİSİNİN SEKTÖREL ETKİLERİ

ATALAY, Büşra
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK
Şubat 2024, 66 sayfa

Dünya var oluşundan bu yana tarihte pek çok salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşmenin artmasıyla beraber bu salgın hastalıklar hızlı bir biçimde yayılmıştır. Salgınların etkileri sosyal, ekonomik ve politik olmak üzere çok boyutlu etkileri söz konusudur. Kimi ülkeler bu etkileri daha derinden hissederken, kimi ülkelerde ise hafif hissedilmiştir. Salgın hastalıkları kontrol edebilmek gayesiyle her ülke kendi koşulları doğrultusunda pek çok önlem uygulamış ve bu salgınların etkisini en az seviyeye indirgenmeye çalışılmıştır.

Covid-19 pandemisinde Türkiye’de ilk vaka 2020 yılının Mart ayında görülmüştür. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomik, sosyal ve toplumsal alanlarda birtakım önlemler uygulanmıştır. Zamanla bu önlemlerde değişiklik olmuş ve aşılamanın çoğalmasıyla beraber aşamalı olarak normalleşmeye geçilmeye başlanmıştır. Covid-19 sağlık krizinin sebep olduğu ekonomik kayıplar sonucunda Türkiye ekonomisinde de bazı dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Bu dalgalanmaların etkisi ise her kesimde kendisini göstermiştir. Ve küresel ekonominin daralmasına yol açmış, böylelikle kriz dönemine adım atılmıştır.

Bu çalışma geçmişten bugüne insanoğlunun karşılaştığı salgın hastalıkların neler olduğunu ve hastalıkların ekonomi üzerindeki tesirini, Covid-19’un küresel ekonomik etkilerini açıkladıktan sonra, Türk ekonomisine etkilerini sektörel bir bakış açısıyla ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın Hastalıklar, Pandemi, Salgın Hastalıkların Ekonomik Etkisi

ABSTRACT
MASTER THESIS

SECTORAL EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY

ATALAY, Büşra
Department of Economics
Thesis Advisor: Assoc. Dr. Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK
February 2024, 66 pages

The world has faced many epidemics in history since its existence. With the increase in globalization, these epidemics have spread rapidly. The effects of epidemics have multidimensional effects, including social, economic and political. While some countries have felt these effects more deeply, some countries have felt them slightly. In order to control epidemics, each country has implemented many measures in line with its own conditions and tried to minimize the impact of these epidemics.

In the Covid-19 pandemic, the first case in Turkey was seen in March 2020. As in the whole world, some measures have been implemented in economic, social and social areas in our country. Over time, these measures have changed and gradual normalization has begun with the increase in vaccination. As a result of the economic losses caused by the Covid-19 health crisis, some fluctuations also emerged in the Turkish economy. The impact of these fluctuations manifested itself in every segment. And it led to the contraction of the global economy, thus stepping into the crisis period.

This study aims to reveal the epidemics that human beings have faced from past to present, the effects of diseases on the economy, the global economic effects of Covid-19, and its effects on the Turkish economy from a sectoral perspective.

Key Words: Covid-19, Epidemics, Pandemic, Economic Impact of Epidemics,

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU.....	2
2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
3. ÇALIŞMANIN ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	3
4. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI	3
5. ÇALIŞMANIN SONUÇLARI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE SALGINLAR SALGINLARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

1.1. Geçmişten Günümüze Ortaya Çıkan Salgın Hastalıklar ve Sosyoekonomik Yansımaları	4
1.1.1. İnfluenza Pandemisi (İspanyol Gribi) 1918-1919.....	4
1.1.2. Sars Salgını 2002-2004	5
1.1.3. Domuz Gribi (H1N1) Salgını 2009-2010	6
1.1.4. Ebola Salgını 2014-2016.....	7
1.1.5. Koronavirüs (Covid-19) Salgını	9
1.2. Koronavirüs (Covid-19) Salgının Toplumsal Hayata Yansımaları	10
1.3. Pandeminin Küresel Ekonomik Etkileri	14
1.4. Pandemi Sürecinde Ülkelerin Aldıkları Ekonomik Önlemler	17

İKİNCİ BÖLÜM

PANDEMİ DÖNEMİNDE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN SEYRİ

2.1. Türkiye’de İlk Vaka Sonrası Alınan İlk Önlemler	22
2.2. Türkiye’de Pandemi Sürecinde Uygulanan Temel Politikalar	24
2.2.1. Pandemi Döneminde Alınan Hızlı Politika Tedbirleri.....	24
2.2.2. Pandemi Döneminde Uygulanan Para Politikası Önlemleri.....	27
2.2.3. Pandemi Döneminde Uygulanan Maliye Politikası Önlemleri.....	29
2.3. Pandemi Döneminde Makroekonomik Görünüm	31
2.3.1. Covid-19 Salgınının İstihdam Üzerine Etkisi	31
2.3.2. Covid-19 Sürecinde Türkiye’de GSYİH	33

2.3.3. Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Döviz Kuru (Dolar/ TL).....	34
2.3.4. Covid-19’un Uluslararası Ticarete Etkisi	35
2.3.5. Salgının Türk İhracat ve İthalatına Etkileri	36
2.3.6. Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Dengesi	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI VE SEKTÖREL ETKİLERİ

3.1. Pandemi Döneminde Türkiye Ekonomisinin Sektörel Görünümü	40
3.2. Pandemi Döneminde Makroekonomik Göstergelerin Seyri	49

SONUÇ	57
--------------------	-----------

KAYNAKÇA	59
-----------------------	-----------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sars'ın GSYİH Üzerindeki Etkisi	6
Tablo 2. Ebola Virüsü Hastalığının Kronolojisi.....	8
Tablo 3. Seçilen Ülkelerin Ekonomik Görünümü.....	15
Tablo 4. Pandemi Sürecinde Ülkeler Tarafından Uygulanan Ekonomi Politikaları	18
Tablo 5. Seçilmiş Ülkelerin Covid-19 Pandemisinde Uyguladıkları Ekonomi Politikaları.....	19
Tablo 6. Türkiye’de Pandemi İçin Alınan İlk Önlemler (12 Mart-28 Nisan 2020).....	22
Tablo 7. Pandemi döneminde uygulanan destekleme politikaları.....	25
Tablo 8. COVID-19 Döneminde T.C. Merkez Bankası Tarafından Alınan Önlemler	28
Tablo 9. Türkiye’de Pandemi Döneminde İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler	32
Tablo 10. Türkiye Büyüme Oranları (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim %).	33
Tablo 11. Covid-19 Salgını Sürecinde USD’deki Değişim	34
Tablo 12. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Mal ve Hizmet, İthalat ve İhracat Verileri (Yüzde Değişim)	37
Tablo 13. Türkiye’nin Ülkelere Göre Yıllık İhracatı, Önceki Yıla Göre Değişimi (%)	38
Tablo 14. Üretim Yöntemiyle GSYH (Zincirlenmiş hacim yöntemiyle, Dönemsel, Önceki yıla göre değişim)	41
Tablo 15. Türkiye’nin son üç yılın 7 aylık brüt elektrik enerjisi üretimi ve Covid19 süreci ile birlikte 2020 yılı üretiminin aylar bazında önceki iki yıla göre değişimi. ...	45
Tablo 16. Covid-19’un sektörel bazda tedarik zinciri faaliyetleri üzerindeki etkisi...	48
Tablo 17. Hanehalkı tüketimindeki değişimler	49
Tablo 18. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (2003=100) Aylık Değişim (%)	51
Tablo 19. TÜFE Temel Mal Gruplarına göre (2003=100).....	52
Tablo 20. Aylar itibariyle ekonomik güvendeki değişim.....	55

GİRİŞ

Yeni Koronavirüs, Çin'in Hubei Eyaleti'nde yer alan Wuhan kentinde 2019 yılının aralık ayının son günlerinde solunum yolu semptomları (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir takım hastada incelenen araştırmalar neticesinde 13 Ocak 2020 yılında tanımlanmış olan bir virüs türüdür. Virüsün bütün dünyada görülmesiyle beraber, ekonomi ve toplumsal refah üzerindeki etkileri epeyce büyük olmuştur. Gün geçtikçe yayılan salgın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik etkinliklerde alışılmışın dışında bir hız ve ölçütte duraksamalara neden olmuştur. Her ne kadar ülkeler kendi içlerinde virüsün yayılmasını engellemek adına ulaşım olanaklarını kısıtlamışlar olsalar dahi ekonominin küreselleşmesi yayılım hızını arttıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel hareketliliğin aniden durdurulamaması Covid-19'un hızlı bir şekilde dünyanın geneline yayılmasına yol açmıştır.

Salgının sürecinde, dünyanın artık eski haline dönemeyeceği ve birçok şeyin değişiklik göstereceği bunun sonucu olarak da yeni bir döneme geçileceği düşünülmüştür. Bu yüzden ki dünyanın genelini etkileyen Covid-19 pandemisinin köklü, siyasi, ekonomik ve toplumsal neticelerinin olması kaçınılmaz olarak nitelendirilmiştir.

Salgın dönemlerindeki kitlesel ölümler her çağda ekonomik hayatı etkilemiş, vergi gelirlerini azaltmış, üretim oranını düşürmüş, enflasyonu yükseltmiş ve asker tedarik konusunda problemlere sebep olmuştur. Bunun yanı sıra kitlesel göçler olmuş ve birçok bölgenin demografik yapısının bir anlık değişimine neden olmuştur. Salgın kişileri, kişiler arasındaki ilişkileri, aileyi, eğitimi, ekonomiyi, negatif yönde etkilemiştir. Yani hem bireysel hem de toplumsal açıdan çokça etkilidir. Sonuç olarak salgın hastalıklar insanlık tarih boyunca toplumun her alanını etkisi altına alarak derin denilebilecek izler bırakmıştır.

Türkiye'de Covid19 Pandemisinin Sektörel Etkileri isimli bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Covid-19 salgını detaylı olarak açıklanmış ve geçmişte yaşanan diğer salgın hastalıklar ve bu hastalıkların ekonomiye yansımaları incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde salgın döneminde dünyada ve Türkiye’de alınan önlemlere değinilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye’de salgın döneminde uygulanan politikaların sonuçlarını gösterebilmek amacıyla sektörel etkiler ve bazı makro göstergelere yer verilmiştir.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU

Çin’de ortaya çıkan Covid-19 virüsü 12 Mart 2020’den itibaren Türkiye’de görülmeye başlanmıştır. Bununla beraber Türkiye’de finansal pazarlardaki katılımcılar, bu global haline gelmiş olan salgının meydana getirdiği bilinmezliklerin tesiriyle birdenbire olumsuz tepkiler vermiştir. Küresel salgının ortaya çıkarmış olduğu bilinmezlik ve alınan ekonomik tedbirlerin sebep olabileceği olası riskler, mali pazarlarda umulmayan tutumları da ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de uygulanan tedbirlerin bankacılık kesimine ve bankacılık aracılığıyla oluşan tesirler sebebiyle gerçek sektörün finansal bünyesine tesirleri hızlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Likidite bolluğu kısa zamanda sağlanmış, sanayi firmalarının kısa zamanlı finansman krizinin içine girmesi engellenmiştir

Bu çalışmanın konusu, geçmişten bu güne salgınlar ve bu salgınların küresel ölçekte ve Türkiye özelinde yarattığı ekonomik sonuçlardır. Bu bağlamda tarihsel süreçte yaşanan salgın dönemleri kısaca açıklanarak, Covid19 pandemi sürecinin ortaya çıkardığı küresel ekonomik görünüm kısaca açıklanmış, daha sonra salgın sürecinde Türkiye ekonomisi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı pandeminin Türkiye ekonomisindeki makro ekonomik ve sektörlerdeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada Pandemi döneminde uygulanan para ve maliye politikası tedbirleri açıklanarak, uygulanan bu tedbirler sonucunda ortaya çıkan ekonomik tablo açıklanmaya çalışılacaktır.

Pandemi sürpriz bir şekilde ortaya çıkıp bir anda tüm dünyayı hazırlıksız yakalamıştır. Bu çalışma benzer süreçlerde alınacak tedbirler açısından katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3. ÇALIŞMANIN ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmada konu ile ilgili verilerin tablolaştırılarak açıklanması yolu izlenmiştir. Pandeminin zaman boyutu ele alınan değişkenler açısından sayısal bir analiz yönteminin kullanılmasına uygun değildir.

4. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmanın en büyük kısıtı sınırlı veri setinden nedeniyle sayısal analiz yapılamamasıdır. Salgına karşı koruyucu aşının geliştirilmesi ile sıkı politika kararlarında esnetme yapılması, 2021 yılında ekonomik tahribatı azaltmıştır. Fakat bu salgın halen yok olmamakla beraber yeni varyantlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. ÇALIŞMANIN SONUÇLARI

Pandemi döneminde küresel boyutta olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de daralma meydana geldiği bilinen bir gerçektir. Ancak alt sektörler itibariyle incelendiğinde tüm sektörlerin daralmadığı hatta bazı sektörlerin pandemi döneminde büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu nedenle pandeminin ekonomik etkilerinin daha iyi anlaşılması için değerleri sektörel açıdan yorumlamanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de 2020 yılı 2. çeyrekte pandeminin etkileri görülmeye başlanmıştır. Pandemiden en olumsuz etkilenen alt sektör Toptan ve Perakende Ticaret, Ulaştırma Ve Depolama, Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri olmuştur. Bunun dışında kalan tüm sektörler ise 2020 yılının ikinci döneminden sonra eski performanslarını yakalayabilmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE SALGINLAR SALGINLARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

1.1. Geçmişten Günümüze Ortaya Çıkan Salgın Hastalıklar ve Sosyoekonomik Yansımaları

1.1.1. İnfluenza Pandemisi (İspanyol Gribi) 1918-1919

İspanyol nezlesi adıyla da bilinen İspanyol gribinin ilk kez ortaya çıktığı yer Amerika'dır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin savaşın içinde olmasından dolayı salgın hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Bütün dünyada salgının ikinci ve üçüncü evresi daha ölümcül etki yaratmış ve bu etki her ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti içinde de görülmüştür. Hastalık ilk olarak 1918'de İstanbul'da temmuz ayında görülmüştür. Yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmayıp Anadolu'nun birçok bölgesinde kendini göstermiştir. Özellikle bazı kentlerde vaka sayıları diğerlerine göre daha fazladır. Bu kentlerden bazıları Yozgat, Ankara, Eskişehir olarak sıralanabilir. (Ketrez,Şirin,Nesde,2020:101).

Grip salgınına neden olan patojenin mikrobiyolojik yapısının tam anlamıyla çözülememesi yüzünden doktorlar tedavi ve hastalığın önlenmesi konusunda birçok çelişki yaşamışlardır. Hastalığın oldukça bulaşıcı olduğu ve bu durumu kontrol edebilmenin en etkili yolunun enfekte olan insanı tecrit etmek olduğu bilinmekteydi. Fakat bu dönemde hala savaş devam etmekte olduğu için kitlesel bir karantina mümkün değildi. Savaşın bitmesinden sonraki süreçte ise milyonlarca askeri karantinaya almak oldukça zordu. Yine de birçok doktor bu gribin tedavisi için istirahat, düzenli beslenme ve hijyen kurallarına uyma gibi temel olan üç kuralın önemli olduğunu söylemiştir. Dünyanın pek çok ülkesinde sinema, eğitim kurumları ve sosyal alanlar kapatılarak toplumun bir araya gelmesi önlenerek salgın kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Yolun,2012:76).

Influenza daha önceki zamanlarda sadece çocuk, yaşlı ya da bağışıklık sistemi düşük olanları ölüme götürürken bu kez dayanıklı ve sağlıklı genç yetişkinleri de etkisi altına almaya başlamıştır. Salgının Amerika'da görülmesiyle bulaşıcılığı günden güne artmış ve bütün sosyal hizmetleri etkisiz hale getirmiştir. Salgın

yüzünden polisler hastalanmış ve hastalanan bu polisler nedeniyle sokaklar denetimsiz kalmış, itfaiyeciler, temizlik işçileri işlerini yapamamışlardır. Birçok çocuğun annesi ve babası grip yüzünden öldüğü için bu çocuklar grip yetimleri olarak sokaklarda kalmış, sosyal hayat durma noktasına gelmiştir (Parıldar ve Dikici,2020:6).

Bu salgının hem savaş dönemine denk gelmesi hem de iletişim ve haberleşme teknolojisinin tam anlamıyla gelişmiş olmaması sebebiyle ortaya çıkardığı mali sonuçlar açık bir biçimde ortaya koyulamamıştır. 1918'e ait bölgesel gazete haberlerine göre tacirlerin işlerinde %40 azalma, perakende market işletmeciliğinde ise üçte bir oranda düşüşler, büyük mağazaların karşı karşıya kaldığı taleplerin azalması vb. nedenlerden karlarda yüksek oranlı düşüşler yaşanmıştır. İmalat sanayi üretiminde ise %50 oranında azalma olduğu tahmin edilmektedir. Uzun vadeli olmayan finansal sonuçlar yaratan pandemi de insan sermayesinde azalma olmuş, iş gücüne duyulan gereksinimle beraber kişi başına düşen milli gelirden artış meydana gelmiştir (Tekin,2021:342).

1.1.2. Sars Salgını 2002-2004

Sars virüsü Corona virüs ailesinden bir virüsün neden olduğu yaygın bir solunum hastalığı olarak tanımlanmaktadır. Bu hastalık 2002'de Çin'de ortaya çıkmış olup kısa bir zaman içinde birden çok ülkeye yayılım göstermiştir. DSÖ'nün yapmış olduğu araştırmalara göre yaklaşık 8100 insan bu virüse yakalanıp bunların 774'ü ölümle sonuçlanmıştır. Diğer salgın hastalıklara kıyasla (İspanyol gribi gibi) ekonomik faaliyetleri kısıtlayıcı tedbirlere duyulan ihtiyaç daha az olmuştur. Toplumun enfekte olması endişesi ile sosyal etkileşim en aza indirgenmiş, tüketici talebinde azalma olmuştur. Ayrıca bu kısıtlamalarda turizm sektörü de epey bir etkilenmiştir. Yabancı yatırımcılar için büyük önem taşıyan Çin virüsten en fazla etkilenen ülke olması sebebiyle gelecekteki büyüme performansı ve yatırımcıların alacağı kararlar üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Sadece Çin'de Sars virüsünün turizm gelirlerinde %25 oranında azalma meydana getirdiği ve 2,8 milyon kişinin işlerini kaybetmesine yol açtığı görülmektedir (Halıcı,2022:16).

Sars virüsünün genel anlamda en önemli ekonomik etkisi turizm sektöründe olmuştur. Yaşanan kayıpların hemen hepsi Çin ve Hong Kong'da görülmüştür. Singapur ve Kanada gibi yerlerde ise daha küçük boyutlu etkiler görülmüştür.

Bunlarla beraber sık olmasa da yaşanan bu kayıplar, ekonomik göstergelerin bir çeyreklik dönem için bozulmasına neden olmuştur.

Tablo 1. Sars'ın GSYİH Üzerindeki Etkisi

Asya	Vaka	Ölüm	2003 GDP Üzerindeki Etkisi	
			%	US\$ Milyar
Çin	5327	349	-1,05	-14,8
Hong Kong	1755	299	-2,63	4,1
Tayvan	346	37	0,49	-1,4
Singapur	238	33	-0,47	-0,4
Diğer Ülkeler	109	11		

Kaynak: (Öner,2021:26).

Tablo 1’de görülen değerlere göre Sars pek çok ülkenin GSYİH’sini olumsuz etkilemiştir. Salgından en çok Çin ekonomisinin etkilendiği görülmektedir. Çin GSYİH’sindeki bu düşüş 2003 yılının ikinci yarısında yaşanmıştır (Öner,2021:26).

1.1.3. Domuz Gribi (H1N1) Salgını 2009-2010

H1N1 virüsü ilk olarak 2009 yılının Mart ayında Meksika’da bulunan bir domuz çiftliğinde ortaya çıktığı için hastalık Domuz Gribi olarak adlandırılmıştır. Influenza A virüsü grubuna giren (H1N1) virüsü domuzlardan insana yayılan ve bulaşma hızı yüksek olan bir solunum yolu enfeksiyonu hastalığı olarak açıklanmıştır. Bir diğer adı ise Meksika gribidir. H1N1/09 virüsünün sebep olduğu hastalık Asya, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika’daki 30 ülkeye daha yayılmış ve 11 Haziran 2009 yılında DSÖ’nün bildiriyle bu hastalığın küresel bir grip salgını olduğu belirtilmiştir. (Kocaa ve Babay,2022:15).

Dünya Sağlık Örgütü bu virüsün halk arasında da hızlı yayılım göstermesi nedeniyle 29 Nisan 2009 yılında salgın alarm düzeyini ‘Evre 5’ seviyesine yükseltmiş, ancak sonrasındaki iki ayda pek çok kıtada Domuz Gribi (H1N1)

vakalarının artması sonucunda Dünya Sağlık Örgütü bu seviyeyi ‘Evren 6’ şeklinde bildirmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ülkemizin de içinde olduğu 200’ün üzerinde ülkede H1N1 kaynaklı vakalarda artış gözlemlenmiştir. H1N1 virüsü 12.000 insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Küresel ölçekte üretim yapan ilaç firmalarının ürettiği aşılarla olan talep artmış, bunun sonucunda ilaç firmaları bu süreçte karlılıklarını artırmıştır (Göktürk,2021:17).

1.1.4. Ebola Salgını 2014-2016

2014 yılında Ebola virüsü Batı Afrika’da pek çok ülkeyi etkisi altına almıştır. Tarihteki en büyük ve en etkili salgın Ebola salgınıdır. Bireyden bireye hızla yayılan ve öldürme oranı yüksek olan Ebola virüsünün neden olduğu hastalığının uluslararası seyahatler nedeniyle tüm ülkelerde görülmesine olası gözle bakılmıştır. Ebola virüsü ismini Afrika’da bulunan bir nehirden almıştır. İnsanlarda ve memeli hayvanlarda sıkça rastlanan ve tehlike arz eden bir virüstür. Öldürme olasılığı çok yüksek olmasından dolayı Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 4. risk Grubu Patojen (yüksek bireysel ve toplumsal risk) olarak kabul edilmiştir.

Ebola virüsü (Ebola hemorajik ateşi) ilk olarak 1976’da ortaya çıkmıştır. Ebola virüsünün ait olduğu grup Filoviridae grubudur. Ebola virüsü 5 çeşitten oluşmaktadır. Bunlar; Bundibuya, Zaire, Sudan, Fildişi Sahili ve Reston ebola virüsleridir. İlk üç cinsi Afrika’da oluşan geniş çaplı salgınlardan sorumlu tutulurken Reston ebola virüsü ise Asya’daki hayvanlarda tespit edilmiş, fakat hastalık sebebi olarak görülmemiştir. Ebola virüsünün yayılımı kan ve vücut sıvıları yoluyla olmaktadır. Bu virüsün vücut üzerindeki en bilinen etkisi ateştir. Mide bulantısı, kusma ishal ve karın ağrısı gibi belirtilerde bunu takip etmektedir. Görülen en yaygın klinik bulgular; şiddetli baş ağrısı, asteni, miyalji, disfaji, anoreksiya ve ishaldir (Laupland ve Valiquette,2014:128).Hastalığın önlenmesi için bir aşı yoktur. Farklı türde aşılar test edilmiştir fakat hiçbirini klinik olarak kullanılmamaktadır. Hastalığın belirli bir tedavisi de bulunmamaktadır. Ölümüne sebep olan patojen Ebola virüsünün Zaire çeşidi şeklinde tanımlanmıştır (Acar,2020:7).

Tablo 2. Ebola Virüsü Hastalığının Kronolojisi

Yıl	Ülke	Ebola Virüsü Türleri	Vaka Sayısı	Ölümler	Ölüm Oranı
2012	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Bundibugyo	57	29	%51
2012	Uganda	Sudan	7	4	%57
2012	Uganda	Sudan	24	17	%71
2011	Uganda	Sudan	1	1	%100
2008	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Zaire	32	14	%44
2007	Uganda	Bundibugyo	149	37	%25
2007	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Zaire	264	187	%71
2005	Kongo	Zaire	12	10	%83
2004	Sudan	Sudan	17	7	%41
2003 Kasım Aralık	Kongo	Zaire	35	29	%83
2013 Ocak-Nisan	Kongo	Zaire	143	128	%90
2001-2002	Kongo	Sudan	59	44	%75
2001-2002	Gabon	Zaire	65	53	%82
2000	Uganda	Sudan	425	224	%53
1996	GüneyAfrika	Zaire	1	1	%100
1996 Temmuz-Aralık	Gabon	Zaire	60	45	%75
1996 Ocak-Nisan	Gabon	Sudan	31	21	%68
1995	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Zaire	315	254	%81
1994	Fildişi Sahili	Tai Forest	1	0	0
1994	Gabon	Zaire	52	31	%60
1979	Gabon	Sudan	34	22	%65
1977	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Zaire	1	1	%100
1976	Sudan	Sudan	284	151	%53

Kaynak: (<https://www.afad.gov.tr/kbrn/ebola-virusu-hastaligi>).

Salgının yayılımına engel olmak için uygulamaya koyulan ticaret ve nakliye sınırlandırılmaları Afrika nüfusunun %43'ünün gelir kaybına neden olmuştur. Bununla birlikte turistik gezilerin git gide azalması, ülkelerin turizm gelirleri üzerinde de etki yaratmıştır. Sahra Altı Afrika ülkelerinin turizm gelirlerinin GSYİH'sindeki payının yüksek olması nedeniyle GSYİH'nin büyük kısmının kaybedilmiştir. Turizmden sonra salgından en çok etkilenen sektörler ise tarım ve madencilik sektörleri olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin daralması vergi ve tarifelerden elde edilen gelirleri de azaltmıştır. Salgının ekonomik maliyetinin 5 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Türk ve Bingöl ve Ak,2020:625).

1.1.5. Koronavirüs (Covid-19) Salgını

Yeni tip Koronavirüs olarak bilinen ve Covid-19 olarak adlandırılan virüs ilk kez 2019 yılında Çin'in Wuhan eyaletinde görülmüştür. Hastalığın bu bölgede yer alan deniz ürünleri ve canlı hayvanlarının satıldığı pazarda ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Bunun nedeni hastalığa yakalanan insanların büyük kısmının bu pazara geldikleri ve burayla temasta bulunduklarının tespit edilmesidir. 2019 yılı Aralık ayının sonuna gelindiğinde solunum yolu problemleri, öksürük, nefes almada güçlük, baş ağrısı, yüksek ateş ve halsizlik gibi belirtilerle kendini gösterdiği belirlenen hastalık 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanmıştır. Covid-19 Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 30 Ocak tarihinde 'uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu' olarak sınıflandırılmıştır. Bu hastalığın hızla Çin dışında 113 ülkeye daha yayılmasının ardından 11 Mart 2020'de küresel salgın (pandemi) olarak ilan edilmiştir (Yiğit,2022:30). Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü tarih ise 10 Mart 2020'dir (T.C Sağlık Bakanlığı,2020:5).

Covid-19 salgının her alanda olduğu gibi mali alanda da büyük etkilere yol açtığı net bir biçimde ortadadır. Çin'de ortaya çıkan arz küresel arzın daralmasına fiyatların aniden yükselmesine yol açmıştır. Hisse senetlerinde ve tahvil fiyatlarında düşüş meydana gelmiştir. Karantina altında olan veya sağlık kurumlarında tedavi olan insanlar nedeniyle ortaya çıkan arz şoklarının uzun süreceği tahmin edilmiştir. Salgın nedeniyle sadece üretimde daralma meydana gelmemiş, bulaşıcılığı önlemek amacıyla getirilen kısıtlamalar hizmetler sektöründe de ciddi gelir kaybına neden olmuştur (Tekin,2021:45).

1.2. Koronavirüs (Covid-19) Salgının Toplumsal Hayata Yansımaları

Koronavirüs salgını çok hızlı bir şekilde yayılmış ve küresel krizin oluşmasına neden olmuştur. Çoğu ülke bu sağlık krizinden sonra sosyal yaşamda pek çok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Pandemi politik olarak da ülkelerin yönetim krizine girmesine sebep olmuştur.

Geçmişten günümüze kadar yaşanan salgınların insanlarda yarattığı korku ve panic nedeniyle ortaya çıkan ruhsal sorunlar, sosyal izolasyona neden olan uygulamalar nedeniyle daha da derinleşmiştir. Evde uzun süre vakit geçiren ve sosyal hayatından uzak kalan insanlar kaygı bozukluğu da üzerine eklenince ağır psikolojik travmalar geçirebilmektedir (Küçükali, Çınar, 2020:1637).

Salgının insan hayatını tehdit ediyor olmasının yarattığı travmanın boyutu bireylerin, sosyoekonomik durumu, kültürel nitelikleri kişisel özellikleri ve ruhsal yapısı gösterir. Na göre değişkenlik gösterir. Hastalanma endişesi, hastalığın kendisine ya da aile bireylerine bulaşacağı korkusu, yaşamını sürdürdüğü yerin güvensiz olduğunu düşünmesi bir endişe kaynağı olmuştur. Bunun yanında sevdiği insanlardan uzak kalma ve özgürlüğün kaybı, hastalığın gidişatı ile alakalı belirsizlik de ruhsal yapı üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Tüm bun olumsuzluklar sonucunda bireyler öfke problemleri ve buna dayalı davranış bozukluğu geliştirebilmektedir (Kaya,2020:123).

Covid-19 salgınının sebep olduğu belirsizlik, hastalığın hızlı bir şekilde yayılması, ölüm oranının yüksek olması ve tedavisinin bulunamamış olması insanlar arasında paniğe yol açmıştır. Salgını kontrol altına almak için yapılan seyahat sınırlamaları ve karantina uygulamaları ise, bireylerin kaygı kontrolünü kaybetmelerine sebep olmuştur (Öcalan ve Üzar Çetin,2020:357). Bu tip salgınların ortaya çıkarmış olduğu korku ve belirsizliğin insanların kontrolsüz davranışlar sergilemesine yol açtığı söylenebilir. Belirsizlikten ötürü hükümet ya da sağlık yetkilileri tarafından verilen mesajların netlik içermemesi toplumda karışıklığa ve paniğe neden olabilir. Belirsizliklerin sürmesi ise insanların kendi hayatlarını garantiye almak amacıyla kendilerince önlem almaya çalışmaları sonucunu doğurmaktadır. Salgının ilk günlerinde marketlerin raflarının boşaltılması ya da ATM'ler önünde nakit para çekmek için oluşturulan kuyruklar bu duruma örnek olarak verilebilir (Küçükali, Çınar 2020:1637).

Hastalığın temas yolu ile yayılıyor olması bireylerin sosyal hayatlarını yeniden

gözden geçirmelerini gerekli kılmıştır. Fiziksel bağlamdan kopan sosyal ilişkiler, dijital platformlar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmıştır.

Koronavirüs, toplumsal yapı ve bu yapının dinamikleri üzerine yeniden düşünülmesi için yeni bir vesile sunmuştur. Her ülke sosyal, politik, ekonomik ve kültürel sıkıntılarla karşılaşmış, bu sıkıntılara karşı mücadele etmiştir. Bu durum ise var olan sosyal yapının farklı şekillerde organize olmasına neden olmuştur. Pandemi döneminde toplu halde yapılan tören, bayram gibi faaliyetler durdurulmuş, yapılan çalışmalarda bu durumun, insanların birlik ve beraberlik duygularının azalmasına neden olduğu görülmüştür (Ahmadi,2020:68)

Covid-19 dönemi boyunca sosyal izolasyon nedeniyle özellikle eğitim ve iş hayatında çevrimiçi döneme geçilmiştir. Çevrimiçi süreçlere erişim ve kullanımına adaptasyonu ile ilgili hazırlıklar ise bu faaliyetlerin bir süre sağlıklı bir şekilde yürütülememesine ya da kesintiye uğramasına neden olmuştur. Kamu/ özel sektör farketmeksizin uygulamaya koyulan çevrimiçi toplantı ve konferanslar, mekândan bağımsız farklı bir yaşam ve çalışma düzeninin hızlı bir biçimde hayatımıza dahil olmasını sağlamıştır. Bu durum teknolojilerin ilerlemesi için önemli fırsatlar yaratmakla beraber aktif olarak çalışma hayatında olan kişilerin dijital dönüşüm için daha yetkin ve donanımlı olması amacıyla, ihtiyaç duyacakları hazırlıkların yapılması gerektiğini de ortaya koymuştur (Hatar vd.,2020:217).

Covid-19 pandemisinin aile ve evlilik hayatı içinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bireyler, hasta olma korkusu yanısıra değer verdiği insanlara bulaştırma konusunda da tedirginlik yaşamışlardır. Salgın döneminde çok ihtiyacı olan aileler aile terapistlerine veya ruh sağlığı uzmanlarına yönlendirilmiş, hali hazırda var olan problemlerin kronikleşmemesi için koruyucu tedbirlerin alınması sağlanmıştır (Kaya ve Akın,2021:519).

Koronavirüs salgını ülkelerin siyasetini, gündemini ve hükümet politikalarını farklı açılardan etkisi altına almıştır. Covid-19 salgının ulaştığı boyut, hükümetlerin sıkı tedbirler almalarını ve bazı yaptırımlar uygulamalarını mecburi hale getirmiştir. Hükümetlerin yapmış olduğu kontroller ve kısıtlamalar, salgın sürecinin başarılı bir biçimde sonuçlanmasında esas faktörlerden birisi olmuştur. Her hükümet söz konusu salgından en az düzeyde etkilenmek için bilimsel önerilerin öncülüğünde, halkın sağlığını korumak hedefli birçok tedbirler almışlardır. Bir çok ülkede esnek çalışma saati, uzaktan eğitime gibi uygulamalar tercih edilmiştir. Bunun yanısıra yalnızca risk grubunda olan bireyleri korumak için birtakım sınırlamalar ve virüsün yayılımını

azaltmak amacıyla uzun süreli olmayan ya da farklı gruplara hitap eden çeşitli uygulamalar tercih edilmiştir. Türkiye’de salgından en çok etkilenen kesim olan yaşlı insanları korumak için uygulanan sokağa çıkma kısıtlamasıyla beraber gerekli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hazırlanan personel desteği bu örneklerden yalnızca bir tanesidir (Ahmadı,2020:68).

Hastalığın genç yaştaki bireylerde belirti göstermemesi ve gençlerin taşıyıcı olabildiklerinin tespiti sonrasında, gençler de sosyal izolasyona dahil edilmiştir. Bu durum toplumsal yapıda oluşan birtakım negatif davranışların artmasına, etik ve ahlâki olmayan bazı davranış modellerinin yaygınlaşması neden olmuştur. Devletler bireylerin sorumluluk algısıyla hareket etmesi ve kendi izolasyonunu isteyerek sağlaması konusunda sürekli çağrılar yapmıştır. Ancak bireysel izolasyon ile ilgili yeterince sorumluluk alınmaması, devletleri yasal önlemlere başvurularak toplu anlamda sokağa çıkma yasakları uygulamaya zorlamıştır. Yasaklar başta Çin, ABD, Hindistan, Fransa, İtalya ve İspanya’da gündeme gelmiştir. Ülkemizde ise sokağa çıkma yasakları daha esnek uygulanmış, fakat vaka sayılarının sürekli artmasıyla sadece hafta sonlarına kısıtlı bir sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Türkiye’de 65 yaş üstü vatandaşlardan kronik bir hastalığı olanların yaşamını devam ettikleri yerden ayrılmamalarına yönelik sınırlama T.C İçişleri Bakanlığı tarafınca yayımlanan genelge ile başlamıştır. Kısıtlamaya tabi tutulan kişilerin 155,156,112 gibi acil arama hatları üzerinden taleplerini bildirmeleri, gereksinimlerini karşılayacak kimsesi olmayan kişilerin temel ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için vali/kaymakamların başkanlığında oluşturulan Vefa Koordinasyon Grubunun kurulması yayınlanan genelge ile karara bağlanmıştır (Cantekin ve Arpacı,2020:1143).

Hem fizyolojik hem de psikolojik olarak olumsuz etkilenen insanların çalışma hayatları da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Kısıtlamalar nedeniyle tedarik zincirleri bozulmuş, üretimde ciddi azalma meydana gelmiş, işten çıkarmalar artmıştır. Devasa boyutlara ulaşabilecek iş kayıplarının yarattığı olumsuz etkileri azaltmak adına ülkemiz de dahil olmak üzere bir çok ülkede işten çıkarmalar yasaklanmış ve kısıtlamalar nedeniyle çalışamayan bireylere devletler gelir transferi uygulamaları başlatmıştır.

Pandemi başlangıcında ‘evde kalın’ çağrısını desteklemek için ülkeler eğitim süreçlerine geçici süre ara vermişlerdir. Ancak sürecin belirsizliği ve eğitim faaliyetlerinin uzun süre durdurulmasının mümkün olmayışı nedeniyle UNESCO

Genel Direktörü Audrey Azoulay; “Sağlık ve diğer krizlerin bir sonucu olarak okulların geçici olarak kapanması ne yazık ki yeni olmasa da, mevcut eğitimsel kesintinin küresel ölçeği ve hızı benzersizdir. Bu durumun uzun süre devam etmesi, eğitim hakkını tehdit edebilir” açıklamasını yapmış ve eğitim konusundaki kesintinin saptanamayan bir geleceğe sahip olduğunu vurgulamıştır. Azoulay ayrıca, UNESCO’nun büyük ölçekli uzaktan eğitim programlarının uygulanmasını desteklediğini belirterek, okulların ve öğretmenlerin öğrencilere uzaktan eğitimle ulaşabilmeleri için açık eğitim uygulamaları ve platformları önermiş, yapılacak organizasyonla eğitimdeki aksamaları azaltmak için öğretim ve öğrenim amaçlı ucuz mobil teknolojilerden yararlanmak için alana uygun uygulamaları paylaşacaklarını vurgulamıştır. Ülkemizde de buna paralel olarak Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullar ile Yükseköğretim Kurumu’na bağlı üniversitelerin tatil edilmesi sonucu eğitim kesintiye uğramıştır ancak bunu telafi etmek amacıyla ‘EBA/Eğitim Bilişim Ağı’ Sistemi ya da üniversitelerin kendi içindeki uzaktan eğitim olanakları ile evden eğitim verilmesi sağlanmıştır (Üstün ve Özçiftçi,2020:147).

Pandemi döneminde uygulamaya koyulan sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle evde işlenen suç oranlarında ve boşanma için mahkemelere yapılan başvurularda da artış olmuştur (Altın,2021:217).

Covid-19’un tüm dünyada pandemiye yol açması ve bu süreçte insanları evde kalmaya zorlaması, bireyleri tüketim için internet üzerinden alışverişe yönlendirmiştir. Bankalar, müşterilerini dijital bankacılık uygulamalarını kullanmaları için teşvik etmiştir (Aldemir ve Avşar,2020:159)

Evde sosyal medya kullanım oranı incelenmesine göre Covid-19 pandemisi sürecinde insanların %67’sinin haber akışlarını takip ettiklerini %45’inin ise mesajlaşma servislerine daha geniş zaman dilimi ayırdığını, %44’ünün sosyal medyada, %36’sının bilgisayar/video oyunlarında daha çok zaman harcadığı tespit edilmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle özellikle çevrimiçi oyun vb. dijital eğlence tüketimi miktarı artmıştır (Gökler ve Turan,2020:110).

Salgının yarattığı olumsuzlukların en aza indirilmesi için alınan tedbirler, özellikle kapanma uygulamaları, toplumlarda büyük te

1.3. Pandeminin Küresel Ekonomik Etkileri

Covid-19 pandemisinin tüm ülkelerde kapanma yoluyla çözülmeye çalışılması, piyasaları oldukça olumsuz etkilemiştir. Hemen hemen tüm sektörlerde arz şoklarına neden olan pandemi işsizliğin artmasına ve dolayısıyla gelirlerde azalmalara neden olmuş, bireylerin tüketim alışkanlıklarını ise tamamen değiştirmiştir. Hatta bazı uzmanlar, pandemi nedeniyle küreselleşme karşıtı davranışların daha da güçleneceğini ileri sürmüştür. Pandemi süreci neo-liberal politikaların yeniden tartışılmasına neden olmuştur (Eğri ve Doğaner,2020:131).

Çalışmanın konusu Pandeminin ekonomik etkileri olsada, pandeminin ekonomi dışında kalan etkileri de dolaylı olarak ekonomik hayatı etkilemiştir. Bu nedenle aşağıda pandeminin çok boyutlu ekonomik etkileri kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik şok diğer şoklardan farklı olarak insan sağlığı ile ilgili olması nedeniyle çalışma hayatını kısıtlamış ve üretimde bir daralmaya ve böylece bir arz şokuna neden olmuştur. Zorunlu olarak faaliyet gösteren işletmeler ise bu faaliyetlerini çok sıkı tedbirler altında gerçekleştirebilmiştir. Zorunlu üretim ve hizmet faaliyetlerinin yerine getirilmesi için her ülke kendince birbirinden farklı tedbirler alınmıştır. Çalışanların iş yerlerinden çıkmalarının yasaklanması, aynı anda işletmede çalışan sayısının azaltılması ve vardiya sistemine geçiş, aşı bulunmasından sonra ise çalışanlara öncelikli aşı uygulaması ya da aşı olmayanlar için günlük test talebi gibi tedbirlere ek olarak iş yeri dışında (evden) çalışmanın mümkün olduğu durumlarda, faaliyetlerin mümkün olduğunca evden yürütülmesi gibi tedbirler bunlara örnek olarak sayılabilir.

Pandemi döneminde üretim faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi sonucunda ekonomik büyüme oranlarında gerileme ortaya çıkmıştır. Fakat pandemi her sektör için aynı etkiyi yaratmamıştır. Yaşanan süreçte ulaşım, turizm vb sektörler en çok olumsuzluk yaşayan sektörler olurken, tıbbi malzeme, hijyen malzemesi üretimi alanlarında faaliyet gösteren firmaların üretimleri artmıştır. Pandemi sürecinde artan işten çıkarmalar nedeniyle her ülke işgücünü korumak adına da çeşitli tedbirler almıştır. Ekonomide oluşan daralma umumi olarak üretim hacminin düşmesi ve bundan dolayı işsizlik oranlarında yükselmeye neden olmuştur (Bulut ve Pınar,2020.220).

Pandeminin Güneydoğu Asya özellikle de Çin’de başlaması nedeniyle ilk etki küresel ticaret üzerinde görülmüştür. Bununla beraber küresel ticaretin en önemli ayağı olan Çin ekonomisindeki üretimin duraksaması, tedarik zinciri içinde ABD ve Avrupa ekonomilerinin de bu durumdan oldukça hızlı bir şekilde etkilenmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu ekonomilerdeki kapanma uygulamaları, gelişmekte olan ülkeleri de negatif etkilemiştir (Kaleci ve Başaran,2020:477).

Pandemi nedeniyle durma noktasına gelen ticari ilişkiler bir çok tüketim malında dışa bağımlı ekonomilerin bu durumdan daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Ancak Batılı bir çok ekonomi bile sağlık ve korunma malzemelerinin tedarikinin de büyük sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Piyasa kaynaklı olmayan bu büyük sorun piyasanın görünmez el mekanizmasının nasıl yetersiz kalabildiğini gözler önüne sermiştir (Kaya,2020:229).

Covid-19, küresel ekonomi üzerinde hepimizin geçmişte dahi hiç bilmediği bir biçimde etkisi altına almıştır. Salgından ötürü üretim dalında oluşan direkt ve dolaylı yollardan bozulmalar, dünyanın üretim konusunda merkezi haline gelen çoğu firmaları iflasa sürüklemiş, salgının etkisinin az hissedildiği yerlerde ise ihtiyaç duyular girdileri temin edemediği için arz kısmındaki tedarik zincirini yok etmiştir. Talep açısından ise gıda, tıbbi malzeme, sağlık parçaları gibi esas ürünlerde talep miktarı çokken, hastalığın daha da fazla büyümesi, bu büyümemin durdurulması amacıyla tüketiciler evde bulundukça toplam talep üzerinde azalmalar meydana gelmiştir.

Tablo 3. Seçilen Ülkelerin Ekonomik Görünümü

	2019	2020	2021
Dünya	2.9	-2.6	5.3
USA	2.3	-6.4	4.5
Almanya	0.6	-4.6	4.2
Fransa	1.2	-4.6	3.8
İtalya	0.2	-7.2	3.6
İspanya	2.4	-5.9	5.0
İngiltere	1.3	-6.8	4.6
Çin	6.1	1.2	6.2
Japonya	0.8	-4.8	4.0
Brezilya	1.1	-1.8	3.2
Hindistan	5.3	1.3	7.6
Avustralya	1.8	-3.2	4.1

Kaynak: (Akçacı ve Çınaroğlu,2020:451).

Tablo 3'te belirtildiği üzere genel anlamda GSYH için söylenebilecek durum, '2020 yılında %2,6 oranında azalma beklenmektedir' şeklindedir. Bu virüsün tesirlerinin hissedildiği 2020 senesinde %7,2 ile en fazla düşme gösteren ülke İtalya olmuştur. Ardından takip eden %6.8 ile İngiltere ve %6.4 ile ABD olmuştur. Tabloya bakıldığında gelişmiş ülkelerin bu salgından daha hızlı toparlanacağı gelişmekte olan ülkelerin ise gelişmiş ülkelere kıyasla daha yavaş toparlanacağı öngörülmektedir (Akçacı ve Çınaroğlu,2020:451).

Pandeminin en çok etkilediği sektörlerden biri ulaştırma sektörü olmuştur. Sektörün faaliyetleri hem iç hem de dış ulaştırma faaliyetlerine getirilen sınırlamalar nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde büyük havayolu şirketleri de dahil bir çok sektör bileşeni zarar görmüştür.

Pandemi ulaşım sektörünü sadece kısıtlamalar yoluyla etkilememiştir. Hastalığa yakalanma ihtimali nedeniyle bireylerin seyahat davranışlarında da değişiklikler olmuştur. Pandeminin bireylerin planlanan seyahat davranışları üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalar, insanların pandemi kontrol altına alındıktan altı ay veya daha uzun bir süre sonra tatile çıkma niyetinde oldukları ve bu seyahatleri genellikle kısa tatiller şeklinde planladıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, insanların toplu taşıma araçları yerine bireysel araçlarıyla seyahat etmeyi tercih ettikleri ve seyahat kararları alsalar dahi bu sürelerin büyük ölçüde kısa zaman aralıklarını kapsayacak şekilde olduğu görülmüştür (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020:240,241). Ancak pandeminin sona ermesiyle birlikte bireylerin seyahat davranışları normalleşmiştir. Buna ek olarak ulaştırma sektörü de kısıtlamaların kaldırılması sonucunda eski faaliyet hacmine yeniden ulaşmıştır.

Covid-19 sürecinden etkilenen sadece sosyoekonomik durumu iyi olan kesim olmayıp sosyoekonomik durumu düşük olan kesimleri daha çok etkilemiştir. Afrika ya da Ortadoğu'daki ülkelerde sosyoekonomik durum dünya geneline nispeten daha kötü durumda olduğundan pandemi nedeniyle yeterli derecede tedbir alınamamıştır. Anılan bölgelerdeki halk salgından önce bile sağlıklı ortamlarda yaşayamazken virüsün yayılması ile beraber bu durum daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Yoksulluk içinde yaşayan halk içme suyu bile bulamazken virüse karşı tedbir almak söz konusu olduğunda çaresiz kalmışlardır. Bütün bu zorlukların yanı sıra sağlık hizmetlerine ulaşım konusunda da problemlerle karşı karşıya kalınmıştır. Yine bu süreçte basit görülen tıbbi müdahaleler dahi yapılamazken yoğun bakım

imkânlarına ulaşmak imkânsızlaşmış, test kitleri bile tedarik edemeyen halk, taşıyıcı olup olmadıklarını bile bilemez duruma gelmiştir (Kestel,2020:27).

1.4. Pandemi Sürecinde Ülkelerin Aldıkları Ekonomik Önlemler

İlk Covid-19 vakası 2019'un Aralık ayında Çin'de ortaya çıkmış ve 2020'nin ilk aylarında hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılmıştır. Hızla yayılan bu salgını kontrol altında tutabilmek için tüm bu ülkeler bazı finansal ve ekonomik önlemler almak zorunda kalmışlardır. Covid-19 salgınının yerel değil küresel düzeyde bir sorun olduğunun farkedilmesi ve Pandemi ilan edilmesi ile birlikte ekonomik etkileri de küresel düzeyde hissedilmeye başlanmıştır.

Yayılımın durdurulması için alınan fiziki mesafeyi azaltan izolasyon tedbirleri seyahat ve ulaşım gibi sektörlerin faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir.

Küresel ölçekli bu kriz sürecinde ülkeler, bankacılık ve finans sektöründe ortaya çıkabilecek dalgalanmaların etkilerini en az zararla aşabilmek için piyasalara likidite desteği verilmesi, şirketlerin vergi ve kredi borçlarının ileri bir tarihe ertelenmesi, küçük ve orta boy işletmelere mali yardım paketleri hazırlanması gibi tedbirler almışlardır. Bu beklenmedik krizle baş edebilmek amacıyla, merkez bankaları piyasalara likidite konusunda destek olmak için kredi borçlarını yeniden yapılandırılmış, düşük faizli krediler içeren kararların uygulamaya koyulması amacıyla talimat vermişlerdir.

Pandemi nedeniyle oluşan belirsizlikler uluslararası pazarlarda volatilitenin yükselmesine neden olurken gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, pandeminin negatif etkilerini en az seviyede tutmak amacıyla kredi şartlarını destekleyen, genişletici para ve maliye politikaları izlemeye başlamışlardır. Bu dönem de ülkelerin tedbir amaçlı uyguladıkları ekonomi politikaları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4. Pandemi Sürecinde Ülkeler Tarafından Uygulanan Ekonomi Politikaları

Para Politikası	Maliye Politikası	Diğer Politikalar
Faiz indirimleri	Kamu harcamalarında Artışlar	İşsizliği önleyici teşvikler
Parasal genişleme	Vergilerde indirimler.	Fiyat denetimleri
Zorunlu karşılıklarda indirim	Vergi ve borç ertelemeler ve transfer ödemelerinde artışlar.	

Kaynak: (Küçükoğlu,2021:1273).

Pandeminin küresel üretimin %70'inden fazlasını ortaya koyan ekonomileri çok ağır şekilde etkilemesi, üretimin ciddi şekilde düşmesinde en önemli faktördür. Bu durumda salgın en çok arz, talep ve para/sermaye parametrelerini etkilemiştir. Talepteki küçülmenin bir kısmı, kamu harcamaları, hükümetlerin yaptığı gelir destekleri, vergi indirimleri, aynı ya da nakdi yardımlarla telafi edilmeye çalışılmıştır. Ancak endişe, panik ve bulaş korkusu sebebiyle tüketici talebi, tamamı kamu desteğiyle telafi edilmesi mümkün olmayacak şekilde azalmıştır (Şanlı,2020:605).

Pandeminin küresel ekonomideki etkilerini araştırabilmek maksadıyla mal ticaretinin toplam hacminin ne olduğu konusunda bilgi sahibi olmak oldukça önemlidir. Dünyadaki mal ticareti hızında 2019 yılında esasen bir yavaşlama söz konusu olmuştur. Küresel salgınla beraber mal hareketinde hissedilen yavaşlama dünyanın tümünde ekonomik durgunluğun hissedilir hale gelmesine neden olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) yetkilileri 2020 yılında önceki yıla göre dünya ticaretinin %13-%32 arasında düşme beklediklerini açıklamıştır. Pandemi nedeniyle yaşanan ticari daralma küreselleşmenin yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

İlerleyen süreçte dünyanın üretim devi olarak bilinen Çin ile dış ticaret bağlantısı bulunan ülkeler ticari bağlantılarını durdurmuşlardır. Salgının sorumlusu olarak görülen Çin'in dünya piyasasındaki hakim konumu sarsıntıya uğramıştır. Salgın tamamen bitse bile ülkelerin salgın döneminde uyguladıkları bazı dış ticaret politikalarının kalıcı olacağı düşünülmektedir (Göze Kaya,2020:224-235).

Salgın en liberal ülkelere en devletçi ülkeye kadar tüm dünyada ekonomik tedbirleri zorunlu hale getirmiştir. Tablo 5'te seçilmiş bazı ülkelerin maliye ve para politikaları ile aldıkları tedbirleri verilmiştir.

Tablo 5. Seçilmiş Ülkelerin Covid-19 Pandemisinde Uyguladıkları Ekonomi Politikaları

<i>Ülkeler</i>	<i>Alınan Tedbirler</i>	
	<i>Maliye Politikaları</i>	<i>Para Politikalar</i>
<i>ABD</i>	<i>Afet yardımına yapılan fonun serbest bırakılması.</i> <i>CARES Yasasına göre 2 trilyon dolarlık virüs yardım paketi hazırlanması</i> <i>Sadece bir kezlik vergi iadesi ve işsiz insanlara yapılan yardımların miktarını arttırmak ve mükelleflerin stopaj sorumluluklarının ertelemeye alınması.</i>	<i>Var olan faizdeki %0,5'lik oranın düşürülmesi.</i> <i>FED'in 125 milyar dolar karşılığında tahvil alması ve esnaf, KOBİ'ye öteki çalışan kesim için 300 milyar dolar tutarında bir kredi programı oluşturulmasına talimat verilmesi.</i> <i>SWAP imkânı verilen ülkeleri çoğaltmak.</i>
<i>İngiltere</i>	<i>Stopaj için alınan vergilerin ileri bir tarihe kadar ertelenmesi.</i> <i>Mecburi olarak izin yapanların maaşlarının %80'ninin ödenmesi</i> <i>Turizm ve hizmet dalının ödeyeceği vergileri 2020 senesi boyunca erteleme yapılması.</i> <i>KOBİ ölçeğinin altındaki pek çok şirkete destek amacıyla yapılan ödemeleri</i> <i>Konut kredisi ödeyen kesimin ödemelerinin ertelenmesi</i>	<i>Devlet garantili kredi açılması</i> <i>Ufak ve orta büyüklükteki işletmelere cirolarının dörtte biri kadar düşük faize sahip kredi verilmesi sağlanması</i> <i>150 milyar sterlin edecek kadar ilaveden para basılması.</i> <i>Varlık alımında yer alan programın oran olarak artırılması.</i>
<i>İtalya</i>	<i>Ödemeler içindeki vergi ve kredi ödemelerinin durdurulması.</i> <i>Ailelere gelir konusunda destek olunması ve KOBİ'lere hibe ertelemelerini yapılması.</i> <i>İşte çalışan insanlar için ek gelir desteğinin yapılması ve uzun süreli olmayan çalışma programının uzun hale getirilmesi.</i> <i>Mali ve reel pazarlarda</i>	<i>Kredi imkânlarının ve niceliğinin çoğaltmak.</i> <i>KOBİ'ler ve birtakım hane halkları için kredi geri ödemeleri zamanını ertelemek.</i>

	<i>iş yapa şirketler için vergide erteleme yaparak teşviklerin uygulanması.</i>	
Almanya	<i>Mart ve haziranda iki tane ilave bütçe hazırlanması.</i> <i>Az gelire sahip insanlara gelir desteği sağlamak.</i> <i>İşsizlik sigorta müddedinin geçici olmak suretiyle uzatmaya gidilmesi.</i> <i>Dijitalleşme alanına ve yeşil enerji alanına yatırımların yapılması.</i> <i>Mahalli yönetimlerin ekonomilerine destek vermek ve buna bağlı olarak direkt yardımlar yapmak.</i>	<i>İhracat yapan işletmeler ve ihracatı finanse eden bankalar için genişletilmiş kredi garantilerinin sağlanması.</i>
Fransa	<i>Covid-19 nedeniyle üç bütçede değişiklik yapılması amacıyla yasa çıkartılması.</i> <i>Sağlık sigortası üzerine düzenleme yapılması ve sağlıktaki giderlerin çoğaltılması.</i> <i>Prim ve vergi ödemelerinin tehir edilmesi.</i> <i>Geliri düşük olan bireyler için direkt parasal desteklerin yapılması.</i> <i>Güç durumda olan şirketlerin kamu haline getirilmesi amacıyla ilave para ayrılması.</i>	<i>300 milyar euro'ya yakın şirketlere kredi sağlanması.</i> <i>Kredi imkânlarının çoğaltılması.</i>

Çin Arjantin	<i>Bilhassa hyjen alanında üretilen mal ve hizmetteki KDV'nin tamamen silinmesi ve bir düzine vergide indirim konusunda çalışmalara gidilmesi.</i> <i>Özel sektör bazında yatırımlar yapılarak bu sektörü daha canlı hale</i>	<i>Ters repo faaliyetlerinin çoğaltılması.</i> <i>Bir senelik ve beş senelik kredideki faiz oranlarının azaltılması.</i> <i>Banka ve rezerv ihtiyaçlarının azaltılması.</i> <i>Temel hizmette yer alan çalışanların ve ziraat</i>
---------------------	---	---

	<i>getirmek.</i>	<i>sektöründe çalışan kesimin düşük faizli kredilerle desteklenmesi.</i>
Avusturalya	<i>Pandeminin etkisi altına giren eğitim, turizm, tarım gibi sektörlerle yönelik bütçeye ödenek yapılması. Turizm dalındaki birtakım vergi ve harçların alınmaması.</i>	<i>Yükümlülere faiz oranı düşük olan kredilerin sağlanması. Nakit faizindeki oran 0,25'ten 0,10'a kadar indirilmesi.</i>
Rusya	<i>Vergi borcu olanlarının borçlarının ertelenmesi. Seçilen ürünlerin ithalatı yapılırken gümrük vergilerinden muaf tutulması.</i>	<i>Kur ve riski olan borçlu insanlara yönelik tedbirlerin alınması. Kredi veren kurumlarına yönelik geçici bir zaman şartıyla yaptırımların uygulanmasına karşı karar alınması.</i>

Kaynak: (Pehlivan,Kaya,Keleş,2021:122-123).

Tablo 5'te Covid-19'un ortaya çıkardığı olumsuz etkilerini engellemek amacıyla ülkeler hem para hem maliye politikaları uygulamış olsa da maliye politikalarının daha yoğun kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Salgının ne zaman biteceğine dair belirsizlikler küresel ölçekte ekonomide de belirsizlikler yaratmıştır ancak durum ne olursa olsun temel gıda ve enerji üretiminin devam etmesi temel amaç olmuştur. Politika yapıcılar petrol fiyatı ile gıda fiyatlarındaki yükseliş hızını düşürmeye gayret etmesi, pandemiyle birlikte yükselmeye başlayan küresel enflasyona engel olunurken, gelir kaybına maruz kalan bölge ve kişilere yönelik politikalar üretilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak Covid-19 salgınıyla beraber enerji ve besin fiyatlarında görülen dalgalanma, imalat sürecinin bozulması, büyümede yavaşlama, enflasyon oranındaki artış olmak üzere birçok mali gösterge olumsuz olarak etkilenmiştir. Covid-19'un yol açtığı farz edilen potansiyel küresel zararlar nedeniyle daha da büyük bir küresel iş birliğini mümkün kılan bir çözüme ihtiyaç olduğu açıkça görülmüştür (Gökpınar,2022:128).

İKİNCİ BÖLÜM

PANDEMİ DÖNEMİNDE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN SEYRİ

Covid-19 salgınının yayılmasını önlemek amacıyla ülkeler ciddi anlamda katı kurallar koyarak önlem almak zorunda kalmışlardır. Pandeminin ortaya çıkması nedeniyle sosyal ve ekonomik hayat hemen hemen durma noktasına gelmiş, tüm dünyada eğitim faaliyetleri, sosyal faaliyetler, çalışma hayatı, ulaşım, iletişim, ticaret ve turizm gibi sektörlerin yanı sıra özellikle sağlık sektörü derinden etkilenmiştir. Pek çok Avrupa ülkesinde sağlık sistemi çökme noktasına gelmiş bununla birlikte devletler, ekonomik ve sosyal yaşamın işleyişi konusunda çaresiz kalmışlardır. Birçok ülke sınır kapılarını kapatmış ve birbirleri ile fiziki ilişkiyi durdurmuştur (Balcı ve Çetin, 2020:40).

2.1. Türkiye’de İlk Vaka Sonrası Alınan İlk Önlemler

Türkiye’de ilk vakanın görülmesinden sonra alınan önlemler daha da yoğunlaştırılmıştır. Bu hastalığın bir tedavi yöntemi ve aşısı bulunmadığı için hükümetin asıl hedefi salgının yayılım şiddetini kontrol altına alabilmek olmuştur.

Buna göre Türkiye’de rastlanan ilk vakanın ve salgının DSÖ tarafından pandemi olarak duyurulmasının ardından alınan tedbirler Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye’de Pandemi İçin Alınan İlk Önlemler (12 Mart-28 Nisan 2020)

Tarih	Alınan Önlem
12.03.2020	İlkokul ve ortaokullarda 1 hafta; üniversitelerde 3 hafta eğitime ara verilmiştir. Kamu görevlilerin yurt dışına çıkışları izne bağlanmıştır. Spor müsabakalarının seyircisiz oynanmasına karar verilmiştir.
13.03.2020	Cuma namazlarının camilerde kılınması yasaklanmıştır. Hastane ve cezaevleri ziyaretlerine kısıtlama getirilmiştir. ALO 184 SABİM Hattı’na Covid-19 hakkında bilgi verme görevi verilmiştir.
14.03.2020	Azerbaycan ve Gürcistan sınırları nakliyahariç geçişlere kapatılmıştır.

15.03.2020	Umreden dönenlere zorunlu 14 günkarantina uygulaması başlatılmıştır. Eğlence mekânlarının faaliyetlerine ara verilmiştir. İspanya, Fransa, Almanya, Norveç, Avusturya, Danimarka, Belçika, İsveç ve Hollanda ile karşılıklı uçuşlar durdurulmuştur.
16.03.2020	Camilerde cemaat ile namaz kılınması yasaklanmıştır.
17.03.2020	Covid-19 kaynaklı ilk ölüm gerçekleşmiştir. İngiltere, İsviçre, İrlanda, Suudi Arabistan,
18.03.2020	Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır ile karşılıklı uçuşlar durdurulmuştur.
19.03.2020	Yunanistan ve Bulgaristan sınırları kapatılmıştır. Spor müsabakaları durdurulmuştur.
20.03.2020	Her türlü kültürel, sanatsal, bilimsel vb. faaliyet ertelenmiştir. Enfeksiyon, göğüs ve iç hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji uzmanı hekimlerden en az ikisinin görev yaptığı hastaneler pandemi hastanesi olarak kabul edilmiştir.
21.03.2020	65 yaş üstü vatandaşlar için sokağa çıkmayasağı getirilmiştir. “Hayat Eve Sığar” kampanyası başlatılmıştır. Vefa Sosyal Destek Grupları kurulmuştur. Kuaför, berber ve güzellik salonları kapatılmıştır. Restoranların sadece paket servisvermeleri kararlaştırılmıştır.
22.03.2020	Kamu çalışanlarının mesai saatleri esnetilmiştir. Toplu taşımaların kapasitelerinin yarısı kadar yolcu almaları kararlaştırılmıştır.
23.03.2020	Marketlerin çalışma saatleri 09:00-21:00 olarak belirlenmiştir. Marketlere girebilecek müşteri sayılarınınakısıtlama getirilmiştir. Tüm eğitim kurumlarının uzaktan eğitim sistemine geçeceği açıklanmıştır.
25.03.2020	Ekonomik destek paketleri açıklanmıştır.
27.03.2020	Covid-19 verileri Sağlık Bakanlığı tarafından günlük tablolar ile paylaşılmaya başlanmıştır.
30.03.2020	“Biz Bize Yeteriz” kampanyası başlatılmıştır.

Kaynak: (Güngör,2020:831)

2.2. Türkiye’de Pandemi Sürecinde Uygulanan Temel Politikalar

Türkiye’de Covid-19 salgınının neden olduğu ekonomik sorunlarla mücadele amacıyla 100 milyar TL’lik bir destek paketi hazırlanmıştır. Pandemi nedeniyle ortaya çıkan ve gelecekte çıkma ihtimali olan tüm sorunları bertaraf edebilmek amacıyla hazırlanan destek paketi 18 Mart 2020 tarihinde “Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi” adıyla uygulama konulmuştur (Gündüz,2020:454).

Ekonomik İstikrar Kalkanı programı ile küçülen pazarın yaratacağı olumsuzluklara karşı tedbirler alınırken, aynı zamanda virüsün yayılmasına neden olabilecek temas gerektiren ticari faaliyetler için de önlemler uygulanmaya başlanmıştır. İçişleri Bakanlığınca düzenlenen Koronavirüs Tedbirleri adı altında genelgeler ile iktisadi hayatın virüsün yayılımını önleyecek şekilde dizayn edilmesi sağlanmıştır (Turan ve Hamza Ç.,2020:18).

2.2.1. Pandemi Döneminde Alınan Hızlı Politika Tedbirleri

Pandemi boyunca Türkiye başta olmak üzere birçok ülke her alanda çeşitli tedbirler almıştır. Salgın sürecinde kamu maliyesinde bir dizi tedbirler alınmış ve yeterli olup olmadığı konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de Covid-19 krizinin ardından derin bir şekilde iktisadi kayıplara uğrayan en önde yer alan hizmet sektörü olmak üzere küçük ve orta ölçekli işyerlerine pek çok birey, kurum ve sektöre ekonomik yardım maksadıyla bir destek paketi açıklanmıştır. Buna göre ekonomik istikrar paketi esnaf kesiminden işverene ve çalışanından emekliye kadar toplumun her bölümünü içine alan bir çerçevedir. Ve bu pakette çeşitli meslek gruplarına yönelik farklı destek paketleri de eklenerek paket genişletilmiştir.

Tablo 7. Pandemi döneminde uygulanan destekleme politikaları

Politikalar	Uygulamalar
Üretimi Destekleme Politikaları	Piyasa üzerine üç ay süreli 50 milyar lira değerinde ilave likidite sağlanmıştır.
	Kredi Garanti fonu sınır iki kat arttırılmıştır.
	İhracat akışında geçici yavaşlama süreci boyunca kapasitedeki kullanım miktarlarını korumak amaçlı ihracat yapan firmalara stok yapması için finansman desteği yapılmıştır.
Vatandaşa Destek Politikaları	İşini kaybeden insanlara ve yardıma ihtiyacı olan 5,5 aileye 1000 TL değerinde yardım yapılmıştır..
	Aylık gelir miktarı 5 bin liranın aşağısında olan 6,7 milyon insanımıza 40 milyar lira finansman desteği sağlanmıştır.
	Mart ve haziran aylarında 3 milyonun üzerinde birey kısa çalışma ödeneğinden faydalanmıştır.
	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının belirlemiş olduğu ölçütlere göre ihtiyacı olan ailelere yapılacak olan nakdi yardımlar için ek 2 milyar değerinde bir kaynak oluşturulacağı belirtilmiştir.
	Ödenmesi gereken krediler ödenmediği için kredilerin takip müddeti 90 günden 180 güne çıkarılmıştır.
	Kamu Bankaları aracılığıyla 10 bin TL'ye yakın 6 ay geri ödemesiz ve 36 ay vadeli olarak Bireysel Kredisi sağlanmıştır.
	Hemen hemen 450 bin esnafa 8,4 milyar lira tutarında finansman ayrılmıştır.
	Yaklaşık 120 bin şirkete 108 milyar lira finansman desteği için ayrılmıştır.
	Aylık 5 bin liranın aşağısında olan bütün bireylere kamu bankaları temel ihtiyaç desteği paketini uygulamaya koymuştur..
İstihdamı Destekleme Politikaları	İşverenlerin işten çıkartma yapmaması için üç aylık sınırlama ile istihdam korunmak istenmiştir.
	Öğretmen atamasında 20 bin kişi atanmıştır.
	İstihdamda devamlılık sağlamak hedefiyle 2 ay süren telafi çalışması dört aya çıkarılmıştır.

Finansal Yükümlülüklerin Ertelenmesi	Bütün esnaf kesimin anapara ve faiz ödeme tarihleri ertelenmiştir.
	Gecikmenin içine girmiş olan kredilerin takip müddeti 90 günden 180 güne kadar arttırılmıştır.
	Nakit akışında sıkıntılar yaşayan şirketlerin bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemeleri üç süreli ertelenmiştir.
Sektörel Teşvik Politikaları	Salgından en fazla etkilenmiş olan perakende, AVM, otomotiv ve lojistik gibi önceliği olan sektörler için muhtasar, KDV ödemeleri altışar ay ertelenmiştir..
	154 milyar tutarında 197 bin iş yerine finansman desteği sağlanmıştır.
	Halkbank vasıtasıyla 1 milyon tutarında 300 bin ziraatçıya 27 milyar lira destek verilmiştir.

Kaynak: (Yıldız,Uzun,2020:36-37).

Covid-19 Pandemisi üretim ve tüketim süreçlerini, tedarik zincirlerini, iç ve dış ticareti olumsuz etkilemiştir. Ülkelerin iktisadi işlevleri büyük ölçüde bozulmuş, pandeminin yayılımını durdurmak için aldıkları tedbir nedeniyle başta turizm olmak üzere neredeyse tüm sektörlerde üretim durma noktasına gelmiştir. Ekonomik hayatı olabildiğince canlı tutmak ve alınan tedbirlerin olumsuz etkilerini en aza indirmek için sektörel destekleme politikaları izlenmiştir. Bu desteklerden bazıları şöyledir: (Özdemir, Atak, Hatıper, 2020:188-189).

- Konaklama adına alınan vergilerin ileri bir tarihe kadar ertelenmesi,
- Otel kiralalarında irtifak hakkı bedelleri ve hasılat kısmı ödemelerinin Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için 6 ay süreyle ertelenmesi,
- Ülke içindeki kara yol taşımacılığın da 3 ay süreyle KDV miktarında yüzde 18'den yüzde 1'e düşürülmesi,
- Zorlayıcı neden durumu ilanı sebebiyle Nisan, Mayıs ve Haziran ayları içinde ödenmesi icap eden muhtasar ve KDV beyannamelerinin ödenme ve bu beyanlar üstüne gerçekleşecek olan vergilerin ödenme zamanlarının yine ileri bir tarihe bırakılması.
- Yukarıda verilen ekonomik ve mali önlemler haricinde 7226 sayılı Torba Kanun'da yer alan ve salgınla alakalı ekonomik önlemleri içine alan düzenlemelerden önemli olanları şunlardır (Özdemir, Atak, Hatıper, 2020:188-189):

- Halkın elektrik ve doğal gaz ödemelerinin ertelenmesi için Cumhurbaşkanına yetki verilmiştir.

- Mart-Haziran arası işyeri kirasının ödenmesinin fesih ve tahliye sebebi olmaması sağlanmıştır.

- Karşılığı olmayan çeklere sicil affı sağlanmıştır.

- Yabancı para türünden sağlanan emeklilik yatırım fonlarından kazanılan gelir miktarının belirlenmesinde kur farkları dikkate alınmayacaktır

Pandemi döneminde uygulanan politikalar para ve maliye politikaları başlığı altında aşağıda özetlenecektir.

2.2.2.Pandemi Döneminde Uygulanan Para Politikası Önlemleri

Pandeminin yarattığı ekonomik şokun Türkiye ekonomisini olumsuz etkilememesi için 17 Mart, 31 Mart ve 17 Nisan 2020 tarihlerinde COVID-19 salgınının ekonomi üzerindeki yaratmış olduğu etkilerini kısıtlamak maksadıyla başlanan önlem paketlerinde şu 4 noktaya ağırlık verilmiştir (TCMB,2020).

- Bankaların sahip olduğu Türk Lirası ve yabancı para akışını idare konusunda esneklik sağlamak.

- Reel sektöre kredi akışının duraksamadan sürmesini sağlamak, aynı zamanda ihracat yapan şirketleri desteklemek.

- Reeskont kredi düzenlemeleri ile ihracat yapan şirketlerin nakit para akışını desteklemek.

- Devlet İç Borç Senetleri Piyasası Likiditesine destekleme yaparak mali aktarım sistemini kuvvetlendirmek.

17 Mart 2020’de yapılan Para Politikası Kurulu toplantı sürecinde politika faiz oranı 100 baz puan biçiminde indirgeme yapılarak %9,75 düzeyine getirilmiştir. Buna ek olarak (Fırat,2020:218):

- Birçok bankanın tüm likidite isteğinin yerine getireceği dile getirilmiştir.

- 91 gün vadeli repo ihaleleri düzenlemesine karar verilmiştir.

- Reeskont kredi düzenlemeleri ile ihracat yapan şirketlerin para akışı bir düzene koyulmuş, banka reeskontları aracılığıyla 60 Milyar Türk Lirası kaynak kullanılmıştır.

Ülkemizde Covid-19’un etkisiyle hükümetin tüketim giderlerindeki artışlara

karşılık gayrisafi sabit sermaye oluşumu, ihracat ve ithalattaki daralmalara ek olarak baz etkisinin de yardımıyla Türkiye ekonomisi 2020 yılının ilk çeyreğinde %4,5 oranında büyüme göstermiştir. Pandeminin yaratmış olduğu ekonomik daralma nedeniyle Türkiye ekonomisi 2020 yılı büyüme hızı sonraki çeyreklerde düşmüş ve 2020 yılı büyüme oranı %1.9 olarak gerçekleşmiştir. Pandemi sürecinde alınan diğer tedbirleri şöyledir (Soylu,2020:183):

- Kredi destek paketleri oluşturulmuş ve uygulanmaya başlanmıştır
- Kamu bankaları geri ödemesiz ve faiz miktarları az olan temel gereksinim destek paketi sunmuştur.
- Kredi garanti fonu 2 kat artırılmıştır.
- Konut ve araç gereksinim finansman destek paketleri hanehalkına sunulmuştur
- AR-ge işlevlerine verilmiş olan destek artırılmıştır.

Tablo 8. COVID-19 Döneminde T.C. Merkez Bankası Tarafından Alınan Önlemler

Politika Alanı	Düzenleme	Amacı	Etkileri
Politika Faizi 100 Baz Puan İndirim Yapıldı	Politika Faizi 9,75'e İndi		Hızla Yavaşlayan İç Ve Dış Talep Karşısında Faizlerin İndirimi İle Kredi Kullanımını Canlı Tutmak, Maliyetleri Düşürmek Banka ve Reel Sektör Maliyetlerini Düşürecektir.
Bankalara Yönelik Likidite Politikası	Bankalara Hedefli İlave Likidite İmkânları Tanınmıştır.		• Bankaların Yeni Likidite İmkânlarından Alabilecekleri Azami Fon Tutarı Reel Sektöre Sağladıkları Ve Sağlayacakları Kredi Tutarları İle İlişkilendirilecektir. • 91 Günlük Repo İhaleleri İle İlave Likidite Verilecektir Miktar İhalesi Yöntemiyle 1 Yıl Vadeli Döviz Karşılığı Türk Lirası Swap İhaleleri Düzenlenecektir. Reel Sektöre Kredi Akışının Kesintisiz Devamını Temin Etmek İçin Bankaları Likit TutmakBankalar İhtiyaç Duydukları

		İlave Likiditeye Ulaşacaklardır Reel Sektöre Kredi Akışı Devam Edecektir
Zorunlu Karşılıklar Politikası	Zorunlu Karşılıklar Uygulamasında Reel Kredi Büyüme Koşullarını Sağlayan Bankalar İçin Yabancı Para Zorunlu Karşılık Oranları Tüm Yükümlülük Türlerinde Ve Tüm Vade Dilimlerinde 500 Baz Puan İndirilecektir	• Reel Kredi Büyüme Koşullarını Sağlayan Bankalara Yaklaşık 5,1 Milyar Abd Doları Karşılığı Döviz Ve Altın Cinsi Likidite Verilecek • Bankaların Kredi Vermesini Teşvik Etmek Reel Sektöre Kredi Büyümesini Canlı Tutma Reel Sektöre Yönelik Kredi Kullanımı Korunacaktır/ Artacak
Reeskont Krediler	18 Mart 2020 Tarihinden 30 Haziran 2020 Tarihine Kadar Vadesi Gelecek Reeskont Kredisi Geri Ödemelerine 90 Güne Kadar Vade Uzatım İmkânı Tanınmıştır.	

Kaynak: (TİM, 14 Nisan 2020:12-13).

2.2.3.Pandemi Döneminde Uygulanan Maliye Politikası Önlemleri

Ekonomik İstikrar Kalkanı destek paketi kapsamındaki destekler salgın boyunca sürmüştür ve değişen koşullarla birlikte paketin kapsamı da genişletilmiştir.

Buna göre aşağıda Türkiye’de salgına karşı alınmış olan mali önlemler şöyledir (Yavuz,2020):

- 2 Milyonu aşkın fazla mükellefin Muhtasar KDV ve Prim ödemeleri 6 ay ertelenmiştir.
- Asgari ücretteki destekleme sürmüştür.
- Kısa çalışma ödemesi uygulanmıştır.
- Esnek çalışma ve evden çalışma biçimleri önerilmiştir.
- Emekli maaşı en az 1500 TL olmuştur.

- Kredi Garanti Fonu (KGF) limiti 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkarılmış ve böylece teminat sorunu nedeni ile kredi alamayan firmaların banka kredilerine erişiminin önü açılmıştır.
- İşveren tarafından ücretsiz izne ayrılan çalışanlar ile 15 Mart 2020 tarihinden sonra iş sözleşmesi sona erdirilen ancak işsizlik sigortasından yararlanamayanlara 3 aylığına günlük 39,24 TL ödenmiştir.
- Salgının istihdama olan hasarlarını en aza indirmek için firmalara “İşe Devam Kredi Desteği” verilerek, çalışan sayısında azalmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.
- İç havayolu taşımacılığında KDV oranlarının 3 aylığına %18’den %1’e indirilmesi kararlaştırılmıştır.Nakit akışı bozulan firmalar için borç ertelemeleri ve gerekli olduğu takdirde ilave finansman desteği sağlanması yönünde karar alınmıştır.
- En düşük emekli maaşı 1500 TL’ye yükseltilmiş ve emeklilere bayram ikramiyesi 2020 yılının nisan ayı başında ödenmiştir.
- Covid-19 önlemleri sebebiyle firmaların (nisan, mayıs, haziran) temerrüde düşmesi halinde kredi sicillerine “mücbir sebep” notunun düşülmesi yönünde karar alınmış ve bununla firmaların kredibilitelerinin korunması hedeflenmiştir.
- Ekonomik istikrar kalkını paketi çerçevesinde ihtiyaç sahibi kesimlere yönelik Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ilave 2 milyar liralık bir kaynak aktarımı yapılmıştır.
- Kısa çalışma ödeneği çerçevesinde çalışan kesime yönelik 3 aylığına geçici gelir desteği sağlanması yönünde karar alınmıştır.
- Aylık geliri 5 bin TL'nin altında olan vatandaşların kamu bankalarından 10.000 TL'ye kadar düşük maliyetli kredi kullanmasının önü açılmıştır
- Alınan mali tedbirler çoğunlukla, vergi borçlarının zamanının daha da uzatılması, borç ertelemeleri ve ticari işlevleri güçsüzleşen işletmelere ve gelir miktarı düşen hanhalklarına verilecek olan kredi ve mali destek şeklinde gerçekleşmiştir (Sertkaya ve Baş,2021:152-153).

2.3. Pandemi Döneminde Makroekonomik Görünüm

Pandeminin ilk etkisi arz yönlü olmuştur. Sosyal mesafeyi azaltmaya yönelik kısıtlamalar çalışma koşullarının değişime uğraması ve imalatın yavaşlaması ya da kesintiye uğraması, mal ve hizmet arzını olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda bazı mallara olan talebin artması ve bazı mallara olan talebin azalması arz-talep dengesinin ve fiyat mekanizmasının bozulmasına neden olmuştur.

Pandeminin yarattığı arz ve tedarik zinciri problemleri, ithalata bağımlı ödemeler dengesi açısından muzdarip, dış borçlanma düzeyi yüksek olan gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon artışını körüklemiştir. Ayrıca pandemi ile değişen tüketici tercihlerine firmaların bir süre ayak uyduramaması, imalat sanayi girdi fiyatlarında yaşanan artışlar ve döviz kurlarının oynaklığı enflasyon artışında etkili olan diğer nedeneler olmuştur. Özellikle gıda malları talebinde ortaya çıkan şok artış üretici açısından olumlu görünse de tedarik zincirlerinde yaşanan sorunlar nedeniyle zamanında karşılanamamış ve fiyatlar genel düzeyine yansımıştır

2.3.1. Covid-19 Salgınının İstihdam Üzerine Etkisi

İşsizlik verilerinin önceki yıllardan çok büyük sapmalar göstermemesinin temel nedeni işten çıkarmanın yasaklanmasıdır. Türkiye Covid-19'un ekonomi ve iş gücü üzerinde yarattığı etkileri azaltmak amacıyla pek çok tedbir almıştır. Küresel anlamda istihdama yönelik uygulanan önlemleri kayıt dışı ya da kendi hesaplarına çalışanlara karşı çeşitli destekler, işsiz kalanlara yapılan yardımlar, ücret destekleri, yeni çalışma düzenlemeleri, hastalık olması durumunda sübvansiyonlar, işten çıkarma kısıtlaması şeklinde sınıflandırmaktadır. Ülkemizde ise ücret destekleri, hastalık dönemlerinde verilen sübvansiyonlar ve işten çıkarma kısıtlaması gibi önlemler alınmıştır. Bu önlemler ile ilgili detaylı bilgiler aşağıdaki Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Türkiye’de Pandemi Döneminde İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler

İstihdama Yönelik Alınan Tedbirler	Alınan Tedbirlerin İçeriği
Ücret sübvansiyonları	Çalışan bireylere doğrudan nakit yardımı yapılmasını ve işverenin ödediği ücret ve katkı paylarının tamamının veya bir kısmının devlet tarafından ödenmesini içeren desteklerdir.
Hastalık izni için verilen sübvansiyonlar	Çalışanların kendilerinin veya aile üyelerinden birisinin karantinaya alınması ya da hastaneye yatması durumunda ücretli izin alabilmelerini, gerektiğinde bunun devlet tarafından sübvansiyon edilmesini içine alan tedbirler bütünüdür.
İşten çıkarma sınırlaması tedbirleri	Çalışanların pandemi sürecinde işten çıkarılmasının yasaklanmasını içermektedir.

Kaynak: (Özkan,2020:101)

Koronavirüs pandemisi, işgücü piyasasında yarattığı etki açısından benzeri görülmemiş bir salgındır. Salgın boyunca işgücü piyasasında iş kaybı, çalışma sürelerinin azalması, esnek çalışma saatleri, ücretsiz izin uygulamaları gibi alışılmışın dışında durumlar ortaya çıkmıştır. Bunun yanında pandemiden önce belli meslek ve iş dalları için kullanılan evden çalışma (homeoffice) gibi çalışma biçimleri Covid-19 sürecinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Covid-19 pandemisiyle birlikte işsizlik oranlarında ve sosyo-ekonomik yapıda çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Salgında Şubat-Mayıs 2020 süresince OECD ülkelerinde oluşan işsizlik oranları ve değişimleri Tablo 9’da verilmiştir. OECD ülkelerinde ki işsizlik oranlarına göre Şubat 2020’de %5,22 iken, Mayıs 2020’de %8,5’e çıkmıştır. İşsizlik oranları cinsiyete göre incelendiğinde kadın işgücünde erkek işgücüne oranla işsizlik oranlarında daha fazla artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kadınların işgücü piyasasında yer alan buhranlar ya da şok etkisi yaratan durumlarda işverenlerin işten çıkarılma söz konusu olduğunda en başta seçilen kesim olduklarını ortaya koymaktadır. Kadın işgücünde yaşanan durum genç işgücünde de görülmektedir. Şubat 2020’de %11,25 olan genç işsizlik oranı Mayıs 2020’de %18,68’e çıkmıştır. Genelde Şubat-Mayıs 2020 döneminde devam eden pandemi daha çok genç işgücü üzerinde etkisini göstermiştir (Didem,2020:80).

Ülkemizde pandeminin etkisini en yoğun işgücü piyasalarında ortaya çıkardığı bozulmalarla kendini göstermiştir. Salgından kaynaklı işyeri iflasları, kapasite sınırlandırmaları ve ekonomik faaliyet üzerindeki yavaşlamanın işgücü piyasasına

yansımaları Şubat ayı itibarıyla etkili bir biçimde hissedilmeye başlamıştır. 2020 yılının Şubat ayında işsizlik oranı %13,6, istihdam oranı %43,1, işgücü katılım oranları %49,9, genç işsizlik oranı ise %24,4 şeklinde kendini göstermiştir. Bu nedenle salgınla birlikte işgücüne katılım oranı ve istihdam oranında bir düşme olurken, işsizlik oranında ise bir artış meydana gelmiştir.

Covid-19'un yarattığı yeni iktisadi şartların en çok etkilediği faktör işsizlik rakamları olarak değerlendirilmiştir. İstihdamın büyük kısmını oluşturan hizmetler sektörünün krizden en çok etkilenen sektör olması, dönem sonunda yüksek bir işsizlik oranı ortaya çıkma riskini artırmıştır (Eryer ve Konuk,2020:30).

2.3.2. Covid-19 Sürecinde Türkiye’de GSYİH

Türkiye’de 2020 yılının Mart ayında GSYH oranı 720 milyar dolar iken son ikinci çeyreğe yaklaşıırken bu oranda 715 milyar dolar gibi bir gerileme kaydetmiştir. Ve 2020 yılını 710 milyar dolar civarında kapatmıştır. Bu yaşanan gerilemenin öncelikli sebebi ise; yapılan yatırımların salgından dolayı düşmesi, pandemiden kaynaklı işsizlik oranının yükselmesi, istihdam oranının azalması ve bunun sonucu olarak tüketim miktarının azalması olmuştur. Tüketicinin azalması harcamalarında azalmasına neden olmaktadır ve GSYH oranını da azaltmaktadır. Türkiye 2021 yılında GSYH seviyesi gerileme göstererek 2021 yılının sonunu 700 milyar dolar seviyesinde sonlandırmıştır. 2020’de ise 720 milyar dolar olan GSYH 2021’de 20 milyar dolar kaybederek oransal olarak %2,7 oran gerileme ile yılı kapatmıştır. Bu yaşanan gerileme ise 2021 yılını ülkemiz G-20 (En gelişmiş 20 ülke) içindeki 21. Sıraya gerileyerek 2 sene de 1 sıra gerileme yaparak G-20 sınıflandırması dışında kapatmıştır (Nalçakan,2022:40). Tablo 10’da Türkiye ekonomisinin 2018-2021 dönemindeki büyüme oranları gösterilmiştir.

Tablo 10. Türkiye Büyüme Oranları (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Değişim %)

2018				2019				2020				2021			
1C	2C	3C	4C	1C	2C	3C	4C	1C	2C	3C	4C	1C	2C	3C	4C
7,5	5,8	2,5	-2,6	-2,5	-1,6	1	6	4,4	-10,4	6,3	6,2	7,3	21,9	7,5	9,1

Kaynak: (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021b.).

Tablo 10'a göre pandemi başlangıç yılı olan 2020'nin ilk çeyreğinde %4.4'lük bir büyüme oranı yakalansa da 2. Çeyrekte %-10.4 lük bir küçülme gerçekleşmiştir. Alınan tedbirlerin etkisiyle toparlanmaya başlayan ekonomi sonraki iki dönemi ortalama %6.2 büyüme oranı ile kapatmıştır. 20221 yılında ise bu pozitif büyüme trendi devam etmiştir.

2.3.3. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Döviz Kuru (Dolar/ TL)

Covid-19 insanların hayatına yapmış olduğu birçok etkinin yanında git gide artan ekonomik maliyeti nedeniyle salgın sonrası ülkeleri ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 salgını, pandemi olarak tanımlanmasının ardından Dünya'nın önde gelen borsalarında %30'lara yakın değer kayıpları yaşanmıştır. Ülkelerin vaka sayıları arttıkça ekonomik yaşamı desteklemek adına çeşitli ekonomik politikaları uygulamaya çalışmışlardır. Borsalar istikrarlı bir çizgi de ilerlese bile bir toparlanma sürecine girse de özellikle döviz kurlarındaki yüksek dalgalanma belirsizliği arttıran en önemli etken olmuştur. Ülkemizde son beş sene de TL'nin ABD Dolarına göre değer kaybı söz konusu iken salgın boyunca bu kayıp daha da hız kazanmıştır(<https://www.dogrulukpayi.com/bulten/salgin-doneminde-dolarin-seyri>).

Tablo 11. Covid-19 Salgını Sürecinde USD'deki Değişim

Tarih	USD'nin TL Karşılığı	Değişim (%)
20.09.2019	5,69	
21.10.2019	5,77	1,4
20.11.2019	5,72	-0,9
20.12.2019	5,93	3,7
20.01.2020	5,95	-1,2
21.02.2020	6,06	3,4
28.02.2020	6,13	1,3
06.03.2020	6,16	0,5
13.03.2020	6,14	-0,4
20.03.2020	6,41	4,5
27.03.2020	6,48	1,2
3.04.2020	6,57	1,3
10.04.2020	6,74	2,6
17.04.2020	6,80	0,9

Kaynak: (<https://www.dogrulukpayi.com/bulten/salgin-doneminde-dolarin-seyri>)

Tablo 11'e göre Pandemiden önce de TL'nin dolar karşısındaki değer kaybı ciddi seviyeleri görmüştür. 2019 yılının son ayında aylık değer kaybı %3,7 olmuştur. Bu kaybı salgınında etkilemiş olabileceği 17-21 Şubat haftasındaki %3,4'lük değer kaybı görülmüştür. Türkiye'de vaka sayılarının verilmesiyle beraber 16-20 Mart haftasında değer kaybı %4,5'e ulaşmıştır.

2.3.4. Covid-19'un Uluslararası Ticarete Etkisi

En basit tanımıyla uluslararası ticaret, sermaye, mal ve hizmetlerin uluslararası sınırlar veya bölgeler arasında değişimdir.

Covid-19'dan nedeniyle fabrika kapanmaları, seyahat kısıtlamaları ve sınır kapatmaları gibi tedbirler neticesinde uluslararası tedarik zinciri ve küresel ticaret yavaşlamıştır. Küresel piyasalarda ortaya çıkan belirsizlik, küresel ticaret hacminin büyük ölçüde düşmesine sebep olmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO), 2019 verilerine kıyasla küresel ticaretin %13-32 değeri arasında düşüş yaşayacağını öngörmüştür. Covid-19 salgınının Çin'de ortaya çıkması ve ilk olarak komşu ülkeleri olan Güney Kore ve Japonya'ya yayılması uluslararası tedarik zincirine önemli ölçüde zarar vermiştir. Bu üç ülke, ABD ithalatının %25 oranından daha fazlasını meydana getirirken, ABD'nin elektronik ithalatındaki payı ise %50'dir . Öyle ki Çin'de ihracat firmalarının birçoğu kapatılmış, bu da ithalata tabi olan ülkelerde tedarik sorununa neden olmuştur. Bir başka yandan ise yalnızca Çin'de oluşan üretim duraksamaları, başka ülkelerde ikincil bir arz şokunun yaşanmasına neden olmuştur (Karabacak,2022:41).

Uluslararası ticaret, Covid-19 pandemisinden kaynaklanan durgunluktan ciddi şekilde olumsuz etkilenmiştir. Mart 2021'de bazı ülkeler karantina tedbirlerini azaltırken, bazı ülkelerde sıkı karantina tedbirleri devam etmiştir. Virüse etkili aşılardan bulunması ve aşılama çalışmalarının başlaması ile karantina uygulamalarının daha hızlı azaltılması ve üretimin artması mümkün olmuştur. Haziran ayına gelindiğindeyse normalleşme adına daha fazla adımlar atılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen uluslararası ticarete toparlanma etkisi beklenenden daha yavaş ortaya çıkmıştır (Taşkın ve Akıncı,2021:768).

2.3.5. Salgının Türk İhracat ve İthalatına Etkileri

Covid-19 salgınının başlamasıyla ülkemiz de bu salgının etkilerinden nasibini almış ve yaşanan ekonomik durgunluğun dış ticarete etkileri Mart ayı itibarıyla görülmeye başlanmıştır. Tablo 13'te görüldüğü üzere İhracatta ilk çeyrekte %4,4 büyüme görülürken, pandeminin etkisinin artmasıyla 2. çeyrekte %10,4 oranında oldukça yüksek bir düşme meydana gelmiştir (Sertkaya ve Baş,2021:147).

Ekonomi üzerinde oluşan negatif durumları en az zararla atlatabilmek için alınan mali ve finansal tedbirler, toparlanmayı sağlayarak %6,3 birinci çeyreğe gelindiğindeyse %6,2 oranında büyüme elde etmiştir. Buna karşın 2. çeyrekte yaşanan sıkı düşme ihracatın yıllık büyüme oranının %,8 oranla kapatmasına neden olmuştur. Bu dengesizlikler yüksek oranlı enflasyon beklentisine de neden olmuştur. İlk çeyrekte Türkiye dış satımı AB ve Dünya ortalamasına nazaran düşük olsa da olumsuz etkilenmiştir. Bu durumun sebebi ise ülkemize virüsün Avrupa'dan çok daha sonra gelmiş olmasıdır. Bahsedilen dönem içinde ihracat üzerindeki küçülme %4,54'tür. Türkiye'nin pandemi tedbirleri esas olarak ikinci çeyrekte alındığından asıl etki de burada görülmüştür. Üçüncü çeyreğe gelindiğinde ise Dünya ekonomisinin toparlanma eğilimine girdiği görülmektedir. Dünya ticaretinde %5 oranında bir küçülme olduğu düşünüldüğünde ülkemizdeki küçülme %8,09 seviyesindedir (Yıldırım,2021:288).

Pandemi henüz ortaya çıkmadan 2020 yılında ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin resesyon yaşayacağını tahmin edilmekteydi. Zaten var olan ekonomik sorunların yanına bir de Covid-19 eklenince küresel ticarete beklenenin üzerinde bir daralma ortaya çıkmıştır (Yılmaz,2020,12). Tablo 12'de 2019-2022 arası gelişmiş ülkeler ve Türkiye'nin mal ve hizmet ithalat-ihracat yüzde değişim oranları verilmiştir.

Tablo 12. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Mal ve Hizmet, İthalat ve İhracat Verileri (Yüzde Değişim)

İTHALAT					İHRACAT			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Kanada	0,3	-11,2	12,7	10,3	1,2	-10,5	5,0	8,4
Fransa	2,3	-12,1	8,0	5,9	1,5	-16,1	7,4	6,9
Almanya	2,8	-9,1	8,6	6,9	1,1	-1,0	9,3	5,9
İtalya	-0,6	-12,5	13,4	10,2	1,6	-13,7	12,9	9,4
Japonya	0,9	-7,2	9,4	9,0	-1,4	-11,7	13,1	7,7
İngiltere	2,7	-17,8	1,6	9,8	2,6	-16,4	0,3	8,7
ABD	1,1	-8,9	14,1	8,6	-0,6	-13,5	5,4	8,1
Çin	-3,6	-1,3	19,1	8,4	-0,4	2,2	19,6	4,6
Rusya	2,8	-12	17,3	6,8	-3,3	-4,2	3,1	5,5
Türkiye	-4,2	7,9	3,4	10,4	7,8	-14,8	21,3	6,9

Kaynak: (Ünüvar ve Aktaş,2022:132).

Tablo 12’de gösterilen verilere göre 2019 yılı ile karşılaştırıldığında Çin, İtalya ve Türkiye’nin ithalat miktarları bir önceki seneye kıyasla düştüğü görülmektedir. Fakat bu durum ülke ekonomileri açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir. 2020 yılına gelindiğindeyse Covid-19 krizin uç noktaya ulaştığı süreçte, her ülke için alınmış olan önlemler ile uluslararası ticarete bir süreliğine ara verilmiştir. Bu yüzden 2020’de ihracat ve ithalat oranlarında gözle görülür bir şekilde düşüşler yaşanmıştır. Yukarıdaki tabloya baktığımızda ülkeler içerisinde 2020 senesi için bir değerlendirme yapacak olursak ithalat ve ihracat oranlarının en çok düştüğü ülke, ithalatın %17,8 ile ihracatın %-16,4 oranında gerçekleşmesi neticesinde İngiltere olmuştur. Fakat ülkelerin ithalat oranlarını düşmesi pozitif sonuçlar ortaya çıkaracakken ihracatın düşmesi ise negatif sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Salgının ortaya çıktığı yer olan Çin 2020 senesinde %-1,3 oranında bir ithalat sağlarken %2,2 oranında ihracat sağlayarak ihracat fazlası vermiştir. Türkiye ise 2021 yılında %3,4 ithalat ve 21,3 ihracat artışı ile epey büyük bir ihracat fazlası vermiştir

2.3.6. Dış Ticaret Hacmi ve Dış Ticaret Dengesi

Global düzenin bir diğer temeli olan dış ticaret, günümüz salgınla birlikte ciddi miktarda gerileme göstermiştir. Bununla beraber ülkelerde yaşayan toplum sağlığı ile ekonominin sağlık mevzularında bir tercih olduğunu belirleyebilmek adına önemi büyüktür. Buna göre aşağıda verilmiş olan Tablo 13’te 2019 ve 2020 senelerine ait ihracat bilgileri verilmiştir.

Tablo 13. Türkiye'nin Ülkelere Göre Yıllık İhracatı, Önceki Yıla Göre Değişimi (%)

Ülkeler/Yıllar	2019	2020
Almanya	-4,2	-3,8
Birleşik Krallık	-1,7	-0,4
ABD	-1,1	13,5
Irak	8,3	-10,6
İtalya	-2,9	-17,1
Fransa	3,8	-9,4
İspanya	0,2	-17,9
Hollanda	13,0	-9,8
İsrail	11,0	5,4
Rusya Federasyonu	13,7	8,5
Romanya	-1,6	-4,4
Belçika	-18,2	7,0
Polonya	-1,1	0,8
Mısır	9,1	-10,6
Çin	-11,5	5,1
BAE	11,5	-22,0
Bulgaristan	-5,3	-1,3
Sudi Arabistan	19,0	-23,8
İran	-1,0	-17,7
Ukrayna	28,0	-3,1
Diğerleri	3,4	-7,2
Toplam	2,1	-6,2

Kaynak: (Akçakale Kılıç ve Tiğtepe,2022:73).

Tablo 13'te ülkemiz ihracat değerlerinde ilk yirmi ülke içerisinde olan ülkelerin bir önceki seneye kıyasla değişimleri gösterilmiştir. Tabloya göre değişim değerlerine bakıldığında Almanya, Birleşik Krallık, ABD, İtalya, Romanya, Belçika, Polonya, Çin, Bulgaristan ve İran gibi ülkelere yapılan ihracat miktarımızda düşme görülmüştür. Irak, Fransa, İspanya, Hollanda, İsrail, Rusya, BAE, Mısır, Suudi Arabistan, Ukrayna, ve öteki ülkelere yapılmış olan ihracat miktarında ise artma söz konusudur. Toplamda yapıla dış satım hareketimiz %2,1 oranında artış olmuştur. 2020'de ise Almanya, Birleşik Krallık, Irak, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda, Romanya, Mısır, BAE, Bulgaristan, Suudi Arabistan, İran, Ukrayna ve öteki ülkelere yapılan ihracat miktarımız düşmüştür. ABD, İsrail, Rusya, Belçika Polonya ve Çin ülkelere yaptığımız ihracat miktarında bir yükselme olmuştur. Toplamda yapılan ihracat hareketimize göre %6, oranında azalma olduğu görülmektedir(Ersungur, Akçakale Kılıç ve Tiğtepe,2022:73).

Tüm dünya ekonomileri göz önüne alındığında dış ticaret, salgın boyunca arz-

talep istikrarsızlığı ve devletin bireyin sağığını koruyabilme amaçlı olarak uygulamaya koyduğu tedbirler nedeniyle toparlanması güç bir biçimde daralmıştır. Bilhassa sağık ve gıda ürünlerine erişim sıkıntısı bakımından küresel tedarik zincirleri kesintiye uğramıştır. Gelişme sürecinde olan ülkelerin pandemi döneminde ihracat kısıtlamalarından oldukça fazla etkilendikleri ortadadır. Ülkemiz için ise uygulamaya koyulan rekabetçi kur politikası ve TL'nin çokça değer kaybetmesi sonucunda ihracatın artacağı düşünülmüştür (Pelit ve Irmak,2022:88).

Dış ticaret her ülkenin ekonomisine katkı sağlayan bir unsurdur. Bundan dolayı her ülke uluslararası rekabet alanında tutunabilmek amacıyla kendi içlerinde birtakım politikalar uygulamıştır. Fakat e yaşanan global sorunlar tüm ülkelere zarar verebilmektedir. 2019'da yaşanan Covid-19 salgını da buna örnek verilebilmektedir. Söz konusu salgının artması ve global hale gelmesi neticesinde ülkeler halk sağığına öncelik vererek ülke ekonomilerinde ve ülke ticaretinde negatif etkilere sebep olacak önlemler almak zorunda kalmışlardır. Uluslararası ulaşım ve ticaret kesintiye uğramış ve bunun yanında ise üretim miktarı düşmüştür. Bütün bu alınmış olan tedbirler genel olarak ülkelerin dış ticaretine zarar vermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI VE SEKTÖREL ETKİLERİ

2020 yılının ilk aylarında tüm dünyayı derinden etkileyen Covid-19 ‘un sebep olduğu ilk vakalar Türkiye’de Mart ayında görülmeye başlanmıştır. Salgın kısa bir zaman dilimi içinde tüm ülkeleri iktisadi anlamda etkisi altına almıştır. Pandeminin istihdam, tedarik zincirleri ve imalat kapasitesi üzerinde oluşturabileceği yıkımın engellenmesi amacıyla küresel ölçekte parasal ve mali önlemler uygulanmaya başlanmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler parasal önlemler adı altında; merkez bankalarında faiz indirimleri, varlık alımları ve likidite arttırımı ve kredi destek programları vb. uygulamaları ile öne çıkmıştır. İktisadi açıdan salgın süreci boyunca yaşanan talep düşüşlerine bağlı olarak iktisadi küçülmeler ortaya çıkmıştır. Bunun yanında işsizlik oranında artış ve makro istikrar bakımından dalgalanmayı engellemek amaçlı pek çok önlem alınmıştır (Kaleci, Başaran,2020:524).

Türkiye’de de diğer ülkeler gibi bu pandemi döneminin ekonomi üzerindeki etkisini yok etmek için kamu bankaları aracılığıyla likidite bolluğu sağlayarak talepteki düşüş engellenmeye çalışılmıştır (Kaleci, Başaran,2020:525).

Çalışmanın bu bölümünde salgının sektörel etkilerine geçmeden önce üretimle ilişkisi olan enerji tüketimi göstergelerine ve tedarik zincirlerine olan etkilerine kısaca değinilecektir.

3.1. Pandemi Döneminde Türkiye Ekonomisinin Sektörel Görünümü

Çalışmanın bu bölümünde pandeminin Türk ekonomisine etkisinin anlaşılması amacıyla bazı temel sayısal göstergeler incelenecektir. Pandeminin şüphesiz en büyük ekonomik etkisi ekonomik büyüme rakamlarına olmuştur. Kapanma uygulamalarının etkisiyle yaşanan üretim kayıpları özellikle 2020 yılının ikinci çeyreğindeki büyüme rakamlarına olumsuz olarak yansımıştır.

Tablo 14’te Üretim Yöntemi ile hesaplanmış GSYH verileri 2017-2023 dönemi için verilmiştir.

Tablo 14. Üretim Yöntemiyle GSYH (Zincirlenmiş hacim yöntemiyle, Dönemsel, Önceki yıla göre değişim)

	Yıllar	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem
Tarım, Ormancılık Ve Balıkçılık	2017	5.2	7.2	3.7	6
	2018	7.7	-1.1	3	1
	2019	3.1	3.6	3.4	1.6
	2020	3.5	5.5	6.6	5.2
	2021	1	-0.7	-6.9	2.5
	2022	0	-0.2	3.7	-2.3
	2023	-2.4	0.2	0.3	
İmalat, Madencilik Ve Taş Ocakçılığı Ve Diğer Sanayiler	2017	5.9	5.9	16	9.7
	2018	8.1	5.3	1.5	-6.9
	2019	-5	-3.9	1.1	4.6
	2020	7.2	-16.1	7.8	12
	2021	11.5	41	11.1	11.7
	2022	7.8	5.8	-1.1	-4.4
	2023	-1	-2.7	5.7	
İmalat Sanayi	2017	5.2	6	17.4	9.2
	2018	8.5	5.1	1.8	-7.8
	2019	-6.6	-5.8	-0.6	3.8
	2020	7.9	-17.9	9.1	12.3
	2021	13	44.5	11.2	12.7
	2022	9.8	8.7	1.8	-1.7
	2023	1.4	-1.9	6.2	
İnşaat	2017	6.4	5.8	19.4	5.5
	2018	7	1.9	-6.1	-7.7
	2019	-8.6	-12	-9	-4.5
	2020	-6	-5.3	3.5	-14.8
	2021	4.4	4.4	-4.8	-5.6
	2022	-6.4	-9.9	-13.6	3.9
	2023	4.5	6.6	8.1	
Toptan Ve Perakende Ticaret, Ulaştırma Ve Depolama, Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	2017	6.6	6.2	22.3	9.2
	2018	10.3	8.9	4.4	-0.7
	2019	-3.9	0.1	0.9	6.8
	2020	1.5	-26.3	-1.5	3.3
	2021	6.9	46.5	21.4	15.8
	2022	16	18.8	8.2	9.7
	2023	12.1	6.8	4.3	
Bilgi Ve İletişim	2017	10.8	12.1	15.4	14.4
	2018	7.8	8.8	6.7	5.5
	2019	3.9	4.6	3.5	7.8
	2020	10	10.7	16.7	16.8
	2021	19.4	26.6	22.8	23.5
	2022	14.3	3.8	12	5.2
	2023	9	1.6	1.7	
Finans Ve Sigorta Faaliyetleri	2017	9.6	8.6	-6.4	0.5
	2018	3.6	9.8	7.9	-18.2
	2019	0.5	2.8	0.6	20.1
	2020	3.8	31.1	48.4	10.7
	2021	5.5	-19.9	-17.3	16.2
	2022	24.9	25.4	23.5	9.3

	2023	14.9	7	5.1	
	2017	2.2	1.8	2.3	2.4
	2018	3.9	0.8	2.3	4.8
	2019	0.6	2.3	2.6	2
	2020	2.7	1.6	3.1	3.8
	2021	1.9	4.2	4.4	3.9
	2022	5.9	6.6	5.8	6.8
Gayrimenkul Faaliyetleri	2023	2.1	3.2	2.7	
	2017	7.6	6	16.5	11.4
	2018	11.8	-1	-5.6	-9.7
	2019	-10.9	-2	2.1	6.2
	2020	1.2	-17.5	-6.5	0.7
	2021	5.2	30.9	22.4	12.2
Mesleki, Bilimsel, Teknik, İdari Ve Destek Hizmet Faaliyetleri	2022	7.3	13.2	13.1	10.5
	2023	10.6	-1.1	-2.5	
	2017	1.8	2.3	3	5.3
	2018	5.2	14	13.5	8
	2019	9.1	2.6	5.3	4.9
	2020	5.1	-1.8	2.6	6.3
	2021	3.8	9.2	9.2	5.4
Kamu Yönetimi Ve Savunma, Eğitim, İnsan Sağlığı Ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	2022	4.3	1.3	5.7	1.7
	2023	3.3	5.1	3.6	
	2017	3.8	6.4	11.3	12.7
	2018	9.7	5	6	-2
	2019	3	-1.3	2.7	30.6
	2020	14.4	-17.5	6.5	10.7
	2021	19.1	37.7	16.1	28.5
	2022	11.6	7.5	11.4	10.7
Diğer Hizmetler	2023	7.3	6.6	2.2	

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Pandemi döneminde küresel boyutta olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de daralma meydana geldiği bilinen bir gerçektir. Ancak alt sektörler itibariyle incelendiğinde tüm sektörlerin daralmadığı hatta bazı sektörlerin pandemi döneminde büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu nedenle pandeminin ekonomik etkilerinin daha iyi anlaşılması için değerleri sektörel açıdan yorumlamanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Tablo 14'te görüldüğü üzere Türkiye'de 2020 yılı 2. çeyrekte pandeminin etkileri görülmeye başlanmıştır. Bunun nedeni ilk vakanın 11 Mart'ta açıklanmasıdır. Veriler incelendiğinde pandemiden en olumsuz etkilenen alt sektör Toptan ve Perakende Ticaret, Ulaştırma Ve Depolama, Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri olmuştur. Bu alanda üretim kaybı önceki yılın aynı dönemine göre % 26,3 oranındadır.

Covid-19 salgınıyla beraber karantina uygulamalarının başlaması sebebiyle, ulaştırma faaliyetlerinde ani ve şiddetli bir düşüş yaşanmıştır. Pandemi nedeniyle

şehirlerarası yolcu taşımacılığına uygulanan kısıtlamalar yolcu sayısını düşürmüştür. Bu durum taşıma maliyetlerinin ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesine sebep olmuştur. Bu süreçte liman faaliyetlerinin sürdürülmesi için birçok tedbir alınmıştır. Bu nedenle deniz taşımacılığı diğer alt sektörlerle göre mevcut faaliyet hacmini korumuştur. Havayolu taşımacılığı pandemiden en çok etkilenen alt sektör olmuştur. Mart ayı sonu itibarıyla birçok ülke ile sınırların kapatılması ve seyahat yasağı getirilmesi sektör faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. (TÜRMOB,2020:95,97,98).

Ulaştırma sektörü gibi pandemiden olumsuz etkilenen bir diğer sektör de Turizm sektörüdür. Pandemi döneminde şehir otellerinin hemen hemen hepsi, kıyıda olan otellerinin ise birçoğu kapatılmıştır. 2020 Ocak-Eylül döneminde 2019 yılının aynı dönemine kıyasla doluluk oranında %47,8'lik bir azalma olmuş ve %35,4' e gerilemiştir. 2020 yılında Covid-19 nedeniyle, ülkemize giriş yapan turistlerin sayısında düşme meydana gelmiş, bu ise ülkemiz için önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm gelirlerinin daha da azalmasına sebep olmuştur (Öner,2021:102).

Pandemi tüm sektörler gibi tarım sektörünü de etkilemiştir. Pandemi döneminde tarım sektörünün yaşadığı en temel problemler: mevsimlik işçi tedariği, tarımsal ürün talebi, tedarik zincirleri, ihracat, fiyat ve maliyet konularında ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra tarımsal üretimde duraksama yaşanmaması için tarımsal üreticilere özel olarak kısıtlamalar esnetilmiştir. Ülkemizde salgın sürecinde karşılaşılan en temel sorun tarımsal üretim maliyetlerdeki artışa bağlı olarak tarım ürünleri fiyatlarında ortaya çıkan artış olmuştur (Tutar ve Canbulut,2021:19-20).

Pandemi dönemi bir kez daha tarım ürünlerinde dışa bağımlılığın ne kadar büyük bir sorun olduğunu göstermiştir. Tarım ürünleri her şeyden önce toplumun beslenmesi ile ilgilidir. Bu nedenle tarımsal üretimde ya da ürün tedariğinde bir aksama tarımsal ürün fiyatlarında aşırı artışa ve halkın beslenmesi ile ilgili sorunlara neden olmaktadır (Torun Kayabaşı,2020:40).

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Tarım Ormancılık ve Balıkçılık sektörü pandemi döneminde üretim artışı gerçekleştiren sektörlerden biridir. Sektörün üretiminin çoğu zaman açık hava koşullarında yapılması ve tarımsal ürün üreticilerine sağlanan sokağa çıkma istisnaları nedeniyle tarımsal ürün üretimi sektöre uğramadan devam etmiş hatta artış göstermiştir. Pandemi döneminde büyüme gerçekleştiren bir diğer sektörler Bilgi ve İletişim, Finans ve Sigorta Faaliyetleri ve Gayrimenkul Faaliyetleri olmuştur.

Pandemi döneminde en çok Finans ve Sigorta faaliyetlerinde artış yaşanmıştır. Kapanma ile birlikte finansal faaliyetlerde 1. Çeyrekte yaklaşık %30 büyüme gerçekleşirken, 2. Çeyrekte bu oranın neredeyse %50'lere ulaştığı görülmektedir. Bu oranlarla Finans ve Sigorta faaliyetleri pandemi döneminde en çok genişleyen alan olmuştur.

Diğer büyüme gerçekleştiren sektör ise Bilgi ve İletişim sektörü olmuştur. Pandemi ile değişen koşullar, teknolojiyi hayatımızın daha büyük bir parçasına dönüştürmüştür. Bunda en büyük katkı yeni iş ve eğitim modellerinin olmuştur. Hemen hemen her sektörde ortaya çıkan etki en geç 2 dönem sonra ortadan kalkarken bilgi ve iletişim faaliyetlerinde yaşanan genişleme 2021 yılında da devam etmiştir.

İmalat, Madencilik ve Taş Ocakçılığı Ve Diğer Sanayilerin üretimi 2020 yılı 2. Çeyreğinde % 16.1 oranında küçülmüş ancak 3. çeyrekte toparlanarak % 7.8 ve takip eden 4. Çeyrekte %12 büyüme gerçekleştirmiştir. Benzer şekilde imalat sanayi üretimi 2. Çeyrekte yaklaşık %18 daralmış ancak 3. ve 4. çeyrekte yeniden büyüme trendine girmiştir. Mesleki, Bilimsel, Teknik, İdari Ve Destek Hizmet Faaliyetleri ve diğer hizmetler üretimi de 2. Çeyrekte %18 daralmış ancak 3. Ve 4. çeyreklerde toparlanmayı başarmıştır.

İnşaat sektörü de pandemi dönemindeki durgunluktan nasibini almıştır ancak önceki ve sonraki yıllar da incelendiğinde inşaat sektörünün tabloda verilen dönemde pandemi dönemi dışında da dönemsel daralmalar yaşadığı görülmektedir.

Bunlara ek olarak, Enerji sektörü Covid-19 salgınından ciddi anlamda etkilenmiştir. 2020 yılının başında petrol fiyatlarında başlayan düşüş, pandemi döneminde petrol talebindeki azalmanın da etkisiyle devam etmiştir. Pandemi sürecinde, uygulamaya koyulan seyahat kısıtlamaları, bireysel tüketimin azalması ve havacılık faaliyetlerinin kesintiye uğraması talebin daha da düşmesine sebep olmuştur (Duran ve Acar,2020:60).

Covid-19 salgının diğer önemli sonucu da yenilenebilir enerji dalında yaşanmıştır. Salgından kaynaklanan enerji talebinde ciddi düşüşler yenilenebilir enerji alanında da görülmektedir Covid-19'un 'yenilenebilir enerji sektöründeki etkilerini; tedarik zincirinin bozulması, tesislerinin yapımında yaşanan gecikmeler, sektöre ayrılan teşviklerin azalması şeklinde sıralanabilir (Eroğlu,2020:4786).

Sektörde tedarik zincirinin bozulması; kurulum boyunca ihtiyaç olunan hammadde ve ek maddelerin sınırlamalar neticesinde gerçekleştirilememesi veya alınmış olan tedbirler doğrultusunda yaşanan nakliye sorunlarıdır. Tesis kurulumları

sorunları; alınmış olan tedbirler neticesinde çalışmalarının ileri bir tarihe alınmasıdır. Hissedilen ekonomik problemler sonucunda ise yenilenebilir enerji projeleri için tahsis edilen mali yardımların ya ileri bir tarihe alınması veya iptal edilmesidir (Ören Borgoçlu ve Varbak Neşe,2022:2).

Ülkemiz gelişmekte olan ülke konumunda olduğu için kriz periyotları haricinde toplam elektrik harcama miktarında devamlı bir yükselme söz konusudur.

Tablo 15. Türkiye'nin son üç yılın 7 aylık brüt elektrik enerjisi üretimi ve Covid19 süreci ile birlikte 2020 yılı üretiminin aylar bazında önceki iki yıla göre değişimi.

Aylar	2018	2019	2020	2019 ile Değişim (%)	2018 ile Değişim (%)
Ocak	25867,41	26058,60	26124,05	3,91	0,99
Şubat	22780,05	23522,12	24159,49	5,98	6,06
Mart	24123,98	24843,57	23690,83	-0,56	-1,80
Nisan	22724,98	22560,96	19079,35	-15,56	-16,04
Mayıs	22966,98	24176,75	19.577,41	-16,48	-14,76
Haziran	22791,62	24258,08	22467,32	-2,61	-1,42
Temmuz	29589,09	28789,66	28773,61	-0,06	-2,76

Kaynak: (Bulut,2021:22)

Tablo 15'e göre Türkiye'nin 2020 senesinin ilk 7 ayında ürettiği brüt elektrik enerjisi üretimi son üç sene ile kıyaslandığında Covid-19 pandemisinin etkileri net olarak görülebilmektedir. Mart ayında pandemi ilanı ile birlikte elektrik üretimi 2019 yılına kıyasla azalmaya başlamış ve bu azalış Nisan ve Mayıs dönemlerinde %-15.56 ile %-16,48 gibi uç değerlere kadar çıkmış, Haziran ayında normalleşmeye başladığında ise üretimdeki düşüş hızını yitirmiştir (Bulut,2021:22).

Pandemi dönemi boyunca yalnızca elektrik sektörü bakımından değil esas olarak bütün sektörler için tedarik zincirlerinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Nitekim küresel ölçekte üretimi yapılan ve uzun zamanlı tedarik süreleri olan ekipmanlar bu süreçten doğrudan etkilenmiştir. Diğer önemli konu ise stok yönetiminin ne şekilde yapılması gerektiği ile ilgili olmuştur. Kullanılacak yedek malzemeyi almak, var olan hasarı daha aza indirmek ve uygun zamanda aktif duruma getirmek oldukça önem arz etmektedir. Salgın sürecinde elektrik üretim firmaları hem çalışan hem de hammaddeye ulaşım zorluklarından etkilenmiş, bunun neticesinde bütün dünya üzerinde ekipman imalatı hızı yavaşlamıştır (Ajder,2022:124).

2020 senesinin ilk aylarında elektrik üretimi artışı, geçmiş senelerde görülen genel elektrik talebine bağlı olarak ocak ve şubat ayları rakamlarına yansımış ancak Mart ayında ilk vakanın ortaya çıkması sonrası alınan karantina önlemlerine bağlı olarak elektrik talebindeki artış kesintiye uğramaya başlamıştır. Covid-19 döneminde uygulanan önlemler sonucunda mart 2020’de toplam elektrik harcamaları %-0,56 oranında düşmüştür (Bulut,2021:22).

Covid-19 küresel ekonomi üzerinde meydana getirdiği negatif etkilerden kaynaklı olarak 2020’de küresel enerji talebinde ikinci dünya savaşından buyana hiç görülmemiş bir düşüş yaşanmıştır. Küresel enerji talebindeki düşüşün etkileri hemen hemen yenilenebilir enerji yatırımları haricinde bütün enerji yatırımları üzerinde görülmüştür. Yenilenebilir enerji sektörünün pandeminin enerji yatırımları açısından oluşturduğu negatif etkiyi daha az hissetmesinin en mühim nedeni yenilenebilir enerji teknolojilerimim en başta güneş ve karasal rüzgar tribün teknolojileri olmak üzere fosil enerji teknolojilerine kıyasla üretim maliyetinin düşük olmasıdır. Enerji talebindeki düşüş pandeminin sona ermesiyle yeniden eski seyrine dönmüştür (Sevim,2021:10).

Tüm olumsuzluklar içerisinde sürecin en büyük sorunu tedarik zincirlerinin aksaması olmuştur. Tüketici kesimin talep ve beklentilerinin en iyi derece de karşılaması amacıyla şirketler, tedarik zincirini yapılarında dönüşüm yaratarak dijital teknolojilerinden yararlanmışlardır. Talebin oluşması gelecek zamanda sürdürülebilir kaynak planlaması ve tedarik zinciri süreçlerinin daha dayanaklı, şeffaf ve hızlıca karar verme yolunda olması beklenmiştir. Ve virüsün devam ettiği bu dönemde çoğalan tasarruf üretim ve tedarik süreçlerinde kaynakların düzgün değerlendirilmesine yönelik daha doğa yanlısı sistemleri de beraberinde getirecektir. Covid-19’un ortaya çıkardığı bu farklı dönem 2021 senesinin son çeyreğinde artan küresel rekabetten dolayı etkisini biraz daha fazla hissettirmiştir (Akkartal,2022:8).

Covid-19’un etkilediği tedarik zinciri ağları, Covidin küresel ekonomiyi negatif tarafından etkisi altına aldığı diğer bir kısımdır. Salgından sonra global tedarik zincirinin çalışma düzeni bozulmuştur. Bunun sonucunda ise tedarik ağlarında değişik düzeylerde yayılma tesirleri ortaya çıkarmıştır. Otomotiv firmaları, pek çok değişik endüstriyel alanda olduğu gibi, parçaların eksik olmasından ötürü imalatlarını kesintiye uğratmıştır. İsviçre saatleri ve buna benzer ürünlerin gösterişli mallarda dahi üreticiler aksayan parça tedariki ile karşı kaşıya kalmıştır. Bu zincirdeki aksama,

Üretim firmaları için iŖ giderlerinin artmasına neden olmuŖtur. rnlerinin hemen hemen hepsini Çin'den karŖılayan üreticiler iflasın ucuna kadar gelmiŖlerdir. Çin'in içindeki fabrikaların faaliyetleri durdukça ve ulaŖım rotaları ktke, dünyanın çoğunda ürünlerin piyasaya sunulması git gide g hale gelmiŖtir. ABD'de de bulunan firmaların %75'inde tedarik zincirlerinde kesintilerin sürdüğünü ifade etmiŖtir. Pek ok ABD firması teslim zamanlarını normal zamanın iki katına ıkarmıŖtır. Ve pandemiden sonra dünyada hammadde ve nihai mal endiŖesi yaŖanmıŖtır. Hava ve deniz ulaŖım tercihlerinin yeterli olmaması ile sorunlar daha fazla artmıŖtır(Cinel,2020:132).

Salgın sürecinde yaŖananlar ve bu krizin ortaya ıkarmıŖ olduğu sonuçlar ülkeden ülkeye, sektörden sektöre, iŖletmelerin hazır olma durumuna göre farklılık gösterse de genel olarak tedarikçilerle yakınlık kurma ve alternatif tedarikçiler meydana getirme, lojistik ağıını kontrol etme, dijitalleŖme ile görünürlüğü ve esnekliği geniŖletme ve alıŖan insanların yeteneklerini yeni oluŖan normale hazır hale getirme krizden çıkma konusunda esas ve etkili bir yol olarak grlmŖtir (Nakıboğlu,2021:13).

Pandemi sebebiyle küresel bağlantılar zayıflamıŖ, yerel ekonomilere ön plana ıkmıŖtır. Ayrıca talepte oluŖan dalgalanmalara uyum sağlamak isteyen firmalar, ürün hatlarını daha hızlı deėiŖtirmelerini sağlayan teknolojiler ile donatmıŖ, daha otonom ve ufak yeni iŖletmeler kurmuŖlardır. Bu süreçte bireysel teknoloji ürünlerine ve uzaktan bağlantıya yönelik talebin artmasıyla beraber teknoloji donanımı, veri merkezleri ve küresel bağlantı hizmeti verenler yatırımlarını artırmıŖlardır.

Tablo 16. Covid-19'un sektörel bazda tedarik zinciri faaliyetleri üzerindeki etkisi

İmalat	Üretim yapanlar ürünlerini ulaştırma konusunda güçlük yaşamışlardır. Stok birikimi olduğu için depolama maliyeti artmıştır. Hemen bozulabilen ürünler üreten kesim israf ve üretim kayıpları yaşamışlardır. Yapılan kısıtlamalar sebebiyle üretim yapanların kârlılığını etkisi altına alacak biçimde dağıtım maliyetleri fazla olmuştur.
İhracat ve İthalat	Enfeksiyondan kaynaklı uygulana sınır kısıtlamaları ile birlikte ihracat ve ithalat hacmi azalmıştır Personel üzerinde yapılan kısıtlanmaları sebebiyle daha temiz hale getirilmemiş limanlarda ihracat ve ithalat akışında yavaşlama olmuştur.
Perakende Satış	Ülke içi ve dışındaki kısıtlamalar nedeniyle perakendeciler ürünlerini satma konusunda güçlükler yaşamışlardır. Perakendeciler stok yapmışlar ve depolama maliyetlerini yüklenmeye başlamışlardır. Satış ve dağıtım zorluklar sebebiyle perakendeciler ürünlerin maliyetinde ya da maliyetinin altında satmak zorunda kalmışlardır.
Gıda Hizmetleri	Restoranlar gibi gıda hizmeti veren şirketlerde dağıtım maliyeti finansal tablolarda kritik bir öge haline gelmiştir. Pek çok firma evden çalışma stratejileri uyguladığı durumlarda restoranlar üretim hacmini azaltarak ve çevrimiçi teslimat stratejilerine geçmek durumunda kalmışlardır.
Lojistik ve Ulaşım	Dağıtım yapan firmaları faaliyet hacmindeki azalmaları karşılamak amacıyla teslimat bedellerini yükseltmiştir. Dağıtımı daha kolay hale getirmek için tüccarlar, üreticiler ve lojistik nakliye firmaları arasında ortaklıklar oluşturulmuştur.

Kaynak: (Kılınç, 2021:119)

Yukarıda tablo 16'da pandeminin sektörel alanda tedarik zinciri faaliyetleri üzerindeki bıraktığı etkiler açıklanmıştır. İmalat dalında ürünlerin; dağıtım ve

pazarlanması hallerinde sıkıntılar ile uğraşmış, çabuk bozulabilen ürünlerin üretimini yapan işletmelerin üretim kayıpları olmuş ve stok birikimleri sebebiyle depolama maliyetleri giderek yükselmiştir. İmalat sanayinin ülke ekonomilerinin lokomotifi konumunda olması önemli ekonomik problemlerini ortaya çıkarmıştır. İmalat sanayisindeki bu negatif yansımasından kaynaklı tüketici güveninin azalması, ekonomik belirsizliklerin artması ve ekonomiye ilişkin beklentilerin kötüye gitmesi de beraberinde olmuştur. Bunun yanında sanayi üretimdeki problemler istihdam piyasası üzerinde negatif sonuçları da meydana getirmiştir. Üretimde dalgalanmalar olmasından dolayı pek çok işten çıkarmalar olmuş, bu da kamu harcamalarının ve borçlanma seviyelerinin yükselmesine neden olmuştur. Salgının reel piyasalar üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkileri halen devam etmektedir (Kılınç,2021:119).

Pandemi döneminde üretimle ilgili veriler incelendikten sonra çalışmanın bundan sonraki kısmında tüketim kompozisyonundaki değişimler açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2. Pandemi Döneminde Makroekonomik Göstergelerin Seyri

Tablo 17’de temel mal gruplarına göre Hanehalkı tüketimindeki değişimler verilmiştir. Bu veriler pandemi döneminde tüketicilerin tüketim tercihlerinde meydana gelen değişimin görülmesini sağlaması açısından önemlidir.

Tablo 17. Hanehalkı tüketimindeki değişimler

	Yıllar	Dönem 1	Dönem 2	Dönem 3	Dönem 4
Dayanıklı Mallar	2019	-12.1	-11	-1.1	15.6
	2020	8.1	-5.5	54.7	42.7
	2021	19.3	36	6.9	13.2
Yarı Dayanıklı Mallar	2019	-9.6	2.4	5.7	14.6
	2020	7.2	-27	3.7	6.2
	2021	17.5	66.4	24.9	28.1
Dayanıksız Mallar	2019	0.3	3	-1.6	0.7
	2020	0.8	-0.8	7.3	8.7
	2021	6.1	13.4	8.1	16.3
Hizmetler	2019	-2	1.4	7	11.3
	2020	3.9	-27	-16.5	-6.2
	2021	1.2	32.7	21.9	30.9
Yerleşik Ve Yerleşik Olmayan Hanehalkı Yurt İçi Tüketimi	2019	-3.1	0.8	2.9	8.3
	2020	3.5	-16	0.1	4.5
	2021	6.2	28.3	14.9	23.1

Kaynak: TÜİK

Tablo 17’deki verilere bakıldığında ilk göze çarpan 2020 yılı 2. Dönem verilerindeki ani değişimlerdir. Hanehalkı dayanıklı tüketim malları harcamaları pandemi ilanı ile birlikte %5.5 azalmış ancak 3. ve 4. Dönemlerde ortalama %50 artışla bir rekor gerçekleştirmiştir. Yarı dayanıklı tüketim mallarının tüketim de yine dayanıklı tüketim malları gibi ikinci çeyrekte %27 oranında daralmış ancak 3. Ve 4. Çeyreklerde bu daralma yerini genişlemeye bırakmıştır. Pandemi de en çok hizmetler sektörü ürünlerine olan talep daralmıştır. Kısıtlamalardan en çok etkilenen sektör olan hizmetler sektörünün bu durumu rakamlara da yansımaktadır. Tüm sektörler 2. Sektörde daraltıcı etkiyi görüp 3. ve 4. çeyrekte toparlanmaya geçerken hizmetler sektöründe 2. Çeyrekte başlayan negatif durum yıl sonuna kadar devam etmiştir. Bu sektörün ürünlerine olan talep ise ancak 2021 yılı 2. Çeyreğinde düzelebilmiştir.

Tablo 18 ve Tablo 19’da Temel mal gruplarına göre ÜFE ve TÜFE verilerine yer verilmiştir. Fiyat endekslerinde yaşanan değişimler tablolardan sonraki sayfalarda yorumlanacaktır.

Tablo 18. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi (2003=100) Aylık Değişim (%)

Temel Mal Grupları	Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ara Malı	2017	4.4	1.69	1.93	0.8	0.16	-0.06	0.99	1.17	0.96	2.23	3.02	1.79
	2018	1.86	1.56	1.86	2.7	3.69	3.52	2.08	8.42	10.26	-0.04	-3.6	-1.85
	2019	0.51	0.05	1.48	2.54	2.89	-0.59	-1.23	-0.89	-0.17	-0.39	-0.6	0.7
	2020	1.36	1.29	2.03	3	1.52	-0.55	0.94	3.78	3.63	4.26	4.77	2.91
	2021	2.25	1.05	5.05	6.63	5.2	4.26	2.46	2.12	1.56	5.34	11.6	21.21
	2022	9.84	5.33	8.86	6.5	4.99	6.07	2.18	3.2	2.35	2.38	1.88	1.66
	2023	3.46	2.76	1.86	2.26	1.06	6.59	8.93	3.83	1.92	2.22	2.5	2.54
Dayanıklı Tüketim Malı	2017	4.06	1.56	0.76	0.5	2.74	0.21	-0.14	1.74	0.41	0.49	2.13	0.82
	2018	2.04	0.82	0.68	2.3	1.94	2.31	1.06	5.65	7.61	-0.3	-1.2	-0.08
	2019	1.02	-0.05	0.41	3.35	-1.57	1.22	0.81	0.76	0.36	1.02	-0.1	-0.16
	2020	2.6	1.3	1.35	2.4	2.44	-0.42	2.15	2.99	2.63	3.27	2.74	1.31
	2021	4.34	0.85	1.66	2.05	2.4	2.56	1.03	1.07	2.73	3.17	5.15	12.04
	2022	13.1	7.66	5.65	5.23	3.57	4	4.77	4.55	3.16	2.29	2.62	3.2
	2023	7.34	1.89	2.03	2.32	2.57	2.53	10.37	8.74	3.73	1.93	2.49	2.5
Dayanıksız Tüketim Malı	2017	2.3	1.08	1.14	0.91	1.38	0.54	0.44	-0.21	-1.11	0.26	0.21	0.52
	2018	0.85	1.71	1.7	2.54	2.53	2.36	1.43	3.63	7.08	0.82	-1	-0.49
	2019	0.42	1.48	1.33	3.21	3.32	1.08	-0.56	-0.73	-0.57	0.15	1.06	1.24
	2020	1.71	0.94	1.76	1.18	1.45	0.15	-0.21	0.9	1.75	2.47	4.17	1.47
	2021	3.28	2.44	2.73	1.99	1.65	2.57	2.27	0.94	0.97	3.25	6.43	16.5
	2022	10.7	5.38	8.59	11.5	7.06	5.05	5.36	3.69	3.86	4.3	2.68	4.56
	2023	8.19	3.14	4.24	3.57	2.57	3.19	6.23	5.67	4.8	3.99	3.07	2.23
Enerji	2017	6.58	0.18	-2.59	0.67	-1.2	-0.83	-0.21	1.79	0.15	3.44	1.22	1.8
	2018	-3.94	12.1	-0.07	2.92	8.81	3.21	1.01	6.05	25.55	5.37	-2.1	-8.91
	2019	-1.27	-2.97	3.1	5.29	2.51	0.57	-2.19	0.37	2.7	1.41	-0.5	-0.01
	2020	3.01	-4.17	-6.82	-8	1.73	8.48	3.62	-1.91	-0.01	2.84	2.79	2.86
	2021	2.99	0.68	5.93	3.51	5.17	7.28	4.12	9.77	1.87	9.33	13.3	20.38
	2022	11.9	19.98	15.62	8.38	27.7	12.02	12.28	-1.71	12.95	26.5	-4.2	-10.63
	2023	-0.64	-4.47	-9.32	-9.7	-6.67	12.67	5.72	14.27	6.12	-2.86	3.46	-6.63
Sermaye Malı	2017	3.73	1.04	1.1	0.41	0.62	0.24	1.64	0.84	0.57	1.89	2.87	1.38
	2018	2.28	1.56	1.87	2.2	3.11	2.85	2.48	7.67	8.42	0.09	-3	-0.24

	2019	1.9	0.22	1.59	1.83	2.16	-0.34	-0.5	-0.5	0.36	0.9	-0.2	0.42
	2020	2.55	0.93	2.01	2.91	1.34	0.83	1.22	3.52	2.9	3.67	2.58	1.87
	2021	1.48	-0.48	2.62	2.85	3.14	2.51	1.01	0.45	1.98	3.99	7.91	15.53
	2022	9.59	4.79	5.4	3.35	4.11	6.27	4.25	3.03	2.37	3.1	2.83	2.36
	2023	6.29	3.38	1.28	3.07	3.09	8.02	11.67	4.04	2.96	2.7	2.85	2.27

Tablo 19. TÜFE Temel Mal Gruplarına göre (2003=100)

Mal Grupları / Aylar		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Gıda Ve Alkolsüz İçecekler	2017	340	342.57	349.18	353.47	351.53	347.81	345.34	344.57	343.79	350.57	357.95	363.38
	2018	369	377.74	385.4	384.6	390.19	413.51	412.35	412.61	439.01	453.16	449.8	454.64
	2019	484	488.24	500.14	507.12	501.16	492.9	487.44	483.68	480.79	488.73	489.8	504.14
	2020	528	539.88	550.42	564.32	565.68	556.61	549.48	549.04	552.66	569.4	593.07	608.06
	2021	623	639.2	646.41	660.16	662.08	667.88	686.41	708.25	711.76	725.45	753.88	874.42
	2022	970	1051.29	1101	1248.33	1268.74	1295.25	1336.07	1347.48	1374.05	1443.99	1526.98	1555.31
	2023	1658	1780.2	1848.51	1921.46	1935.1	1993.6	2147.27	2329.27	2406.5	2483.58	2552.51	2675.31
Giyim Ve Ayakkabı	2017	184	178.3	181.85	198.45	210.3	207.68	200.39	194.19	195.75	218.28	226.52	221.1
	2018	208	199.29	201.38	222.32	233.91	231.23	224.14	220.58	229.34	258.56	264.7	253.89
	2019	234	222.45	223.47	235.45	245.08	241.24	233.52	230.94	235.87	263.47	270.55	265.38
	2020	248	235.76	237.29	246.98	263.9	266.95	257.67	252.23	252.16	269.32	273.24	264.54
	2021	253	250.63	254.93	274.23	279.07	285.77	279.67	271.06	270.62	291.07	296.01	317.78
	2022	317	317.97	323.64	346.17	362.23	362.89	369.42	374.15	379.63	411.28	405.43	399.98
	2023	394	386.93	379.52	394.01	432.83	439.11	453.1	490.5	503.18	572.29	570.51	562.93
Konut, Su, Elektrik, Gaz Ve Diğer Yakıtlar	2017	333	336.91	338.37	339.09	340.46	341.51	343.02	345.46	348.08	351.34	355.72	358.47
	2018	367	368.78	370.39	375.15	378.73	382.64	386.86	401.77	424.11	441.7	443.79	443.54
	2019	430	429.84	430.98	432.57	434.32	435.43	448.94	458.1	467.95	484.55	486.29	487.44
	2020	493	495.65	496.96	495.39	497.06	500.54	505.21	510.03	514.76	525.13	530.64	534.18
	2021	550	553.6	557.45	562.76	567.03	573.7	602.77	608.49	622.72	636.97	656.84	686.8
	2022	817	828.85	844.12	906.81	927.17	1004.5	1024.47	1045.5	1149.98	1179.49	1201.03	1235.1
	2023	1276	1292.22	1317.8	1298.41	1119.36	1152.79	1222.27	1306.51	1381.78	1485.92	1651.9	1733.98
Mobilya, Ev Aletleri Ve Ev Bakım Hizmetleri	2017	233	231.88	234.2	236.41	238.24	239.39	240.89	244.89	245.97	253.24	255.64	258.65
	2018	265	268.2	270.3	276.01	278.42	284.66	289.85	303.08	337.67	349.28	339.32	339.77
	2019	342	342.2	343.23	352.31	346.74	348.73	363.5	364.09	366.9	370.44	372.62	373.05

	2020	368	367.37	369.64	373.66	377.94	382.69	391.78	396.51	408.5	418.52	425.61	440.35
	2021	453	454.58	457.03	456.88	460.3	481.01	480.72	487.34	503.56	514.9	532.59	620.66
	2022	700	749.27	773.57	811.62	838.1	871.32	905.43	935.78	955.13	997	1027	1073.84
	2023	1134	1154.73	1186.24	1204.43	1216.35	1248.05	1359.26	1486.5	1564.03	1604.74	1641.76	1701.63
Sağlık	2017	183	186.77	190.28	191.14	191.58	191.91	192.55	192.89	193.72	194.61	195.01	195.46
	2018	200	205.33	209.23	210.19	210.91	212.69	215.24	217.13	222.13	225.41	226.7	228.1
	2019	236	242.06	250.48	251.7	251.77	253.21	253.84	255.07	256.37	257.5	258.1	259.18
	2020	269	274.93	282.56	284.06	284.68	287.51	289.81	292.52	295.06	297.67	300.04	302.38
	2021	315	324.71	336.72	338.61	339.62	342.32	343.74	344.82	346.61	348.85	351.91	364.42
	2022	405	431.4	454.39	460.35	467.78	476.98	510.26	546.03	557.49	567.45	573.25	607.14
	2023	719	733.72	748.28	767.02	780.86	790.29	897.81	969.45	1002.32	1028.8	1044.07	1090.39
	2017	285	293.25	294.89	297.37	295.21	292.73	296.04	302.11	306.87	314.89	321.23	326.65
Ulaştırma	2018	331	331.92	334.43	346.28	354.31	363.74	367.71	384.08	419.21	415.66	388.79	378.82
	2019	380	382.29	385.14	389.74	398.25	400.11	417.97	409.88	416.46	421.32	422.69	425.08
	2020	429	427.15	419	411.33	424.9	443.98	454.8	461.9	470.38	479.98	501.61	514.86
	2021	521	523.15	523.13	531.9	545.51	560.71	566.77	562.42	565.44	579.17	615.69	791.13
	2022	879	919.45	1041.68	1094.98	1132.57	1252.47	1241.84	1219.74	1230.73	1257.64	1274.65	1221.87
	2023	1299	1332.38	1340.79	1374.88	1400.79	1512.3	1780.8	2076.51	2166.85	2162.97	2167.41	2164.4
	2017	133	133.92	133.93	133.9	134.58	134.05	134.22	134.33	134.68	134.67	135	134.77
	2018	133	133.74	133.87	133.82	134.28	140.67	140.51	144.2	145.8	148.79	147.9	147.74
Haberleşme	2019	149	148.34	147.91	147.47	147.56	148.12	149.35	149.35	149.25	151.38	151.97	152.41
	2020	152	151.7	151.63	149.76	151.96	155.29	158.03	158.87	159.31	159.67	159.86	161.14
	2021	162	162.55	163.78	163.32	164.23	164.81	165	166.48	167.26	168.11	169.08	175.25
	2022	179	181.88	188.48	193.88	196.77	203.94	207.56	211.52	218.71	224.39	229.73	232.35
	2023	247	248.16	249.61	264.41	268.96	279.47	296.86	309.57	320.61	329.18	340.46	350.9
	2017	211	212.65	215.95	217.45	222.71	222.4	225.43	226.19	226.55	222.59	223.06	223.11
	2018	226	230.18	231.36	235.23	238.15	243.29	247.22	253.68	270.47	276.06	270.31	269.64
	2019	278	277.2	277.82	280.7	285.93	285.82	290.4	291.92	290.38	288.68	288.92	288.59
Eğlence Ve Kültür	2020	294	293.85	296.48	294.49	296.62	303.89	307.94	311.23	313.97	313.69	318.5	318.72
	2021	323	319.48	325.91	330.79	326.42	340.98	345.42	349.33	353.05	354.85	362.97	399.87
	2022	435	446.78	459.21	473.95	503.09	513.25	536.34	554.23	566.04	573.24	585.15	599.62
	2023	652	657.84	676.66	693.78	718.88	734.15	779.22	840.61	879.82	899.73	918.23	966.93
Eğitim	2017	294	293.81	296.58	298.63	301.31	304.47	307.66	316.25	322.84	324.03	324.3	324.39
	2018	325	325.77	328.83	331.06	334.48	337.33	340.92	343.62	357.3	357.32	357.38	357.45

	2019	358	363.56	368.84	373.49	378.42	384.11	387.55	404.05	407.32	408.07	408.68	409.15
	2020	412	415.3	418.17	419.61	420.78	428.92	436.37	438.38	438.08	438.1	437.27	437.14
	2021	437	440.77	452.99	462.46	465.25	475.51	482.69	485.51	510.5	511.38	511.79	512.48
	2022	519	538.78	574.08	590.69	593.12	607.51	612.13	652.23	697.79	700.33	702.09	703.46
	2023	735	776.63	825.57	851.01	894.78	915.55	940.04	969.31	1262.74	1266.39	1274.22	1280.69
Lokanta Ve Oteller	2017	437	441.13	444.22	448.49	452.46	457.12	465.12	469.91	474.68	478.02	480.22	482.5
	2018	487	492	496.07	501.78	509.07	517.92	529.6	539.58	565.3	573.91	576.29	578.07
	2019	584	589.39	593.31	600.02	609.71	625.87	634.74	639.51	649.38	652.6	651.59	654.18
	2020	663	668.69	674.5	675.32	676.43	695.55	704.05	715	720.26	725.37	733.6	737.25
	2021	749	758.58	778.33	788.85	796.33	826.76	849.27	868.59	887.83	908.36	945.62	1038.39
	2022	1126	1177.29	1248.45	1335.19	1408.17	1484.48	1521.38	1571.7	1609.96	1652.46	1704.95	1749.45
	2023	1972	2052.51	2131.51	2221.87	2379.55	2482.39	2778.32	2975.44	3098.92	3207.76	3288.15	3380.6
Çeşitli Mal Ve Hizmetler	2017	364	368.96	371.14	375.83	372.42	374.37	375.11	377.78	382.85	386.41	393.53	393.72
	2018	405	408.69	411.49	421.03	429.7	437.23	439.78	465.52	500.05	508.11	503.21	507.12
	2019	525	523.44	526.48	536.67	544.63	554.76	558.23	563.18	574.97	576.33	573.8	576.22
	2020	604	609.5	617.08	645.84	658.26	664.62	680.51	715.18	719.71	734.26	742.61	738.27
	2021	753	735.14	749.69	763.86	776.23	797.18	798.23	807.87	819.88	834.22	878.92	999.42
	2022	1080	1145.22	1201.16	1212.39	1249.45	1304.72	1331.59	1383	1427.08	1462.34	1500.57	1536.72
	2023	1695	1722.54	1768.7	1793.74	1825.27	1872.13	2034.78	2188.36	2274.48	2344.59	2397.55	2442.95

Tablo 18’deki ÜFE verileri incelendiğinde 2020 yılında hiçbir mal grubunda pandemi nedeniyle aşırı bir fiyat artışı gözlenmemiştir. Ancak hemen hemen tüm mal gruplarında fiyat artışlarının 2021 yılında özellikle de Aralık ayında gerçekleştiği dikkat çekmektedir.

Tablo 19’daki TÜFE verileri ise tüketici tarafındaki fiyat gelişmelerini yansıtmaktadır. Veriler detaylı olarak incelendiğinde pandemiden kaynaklandığı kesin olarak savunulabilecek bir fiyat artışı gözlemlenmemektedir. Verilerin başlangıç yılı olan 2017 yılı itibariyle zaten özellikle TÜFE’de var olan yükseliş eğilimine ters ya da daha sert bir etki görülmemektedir. Bu nedenle yaşanan fiyat artışlarını tamamen pandemiye bağlamak bu dönem için doğru olmayacaktır.

Tablo 20. Aylar itibariyle ekonomik güvendedeki değişim

Ay	Ekonomik güven endeksi	Tüketici güven endeksi	Reel kesim güven endeksi	Hizmet sektörü güven endeksi	Perakende ticaret sektörü güven endeksi	İnşaat sektörü güven endeksi
Ocak	100.0	81.4	106.4	113.7	124.8	89.5
Şubat	99.1	79.6	106.7	115.6	122.0	85.0
Mart	94.9	81.1	98.6	111.1	120.7	87.5
Nisan	54.8	78.1	62.3	53.8	78.2	50.9
Mayıs	66.1	82.7	73.5	62.1	87.6	68.3
Haziran	79.7	82.7	89.8	73.5	104.1	90.8
Temmuz	89.7	82.3	99.4	89.4	115.5	99.3
Ağustos	92.4	79.4	105.2	93.8	114.7	96.4
Eylül	94.5	82.0	105.7	98.2	115.1	95.1
Ekim	97.7	81.9	109.7	100.7	120.7	93.2
Kasım	96.3	80.1	107.4	102.8	122.0	90.1
Aralık	95.1	80.1	110.4	99.0	108.7	88.8

Kaynak: TÜİK

Tablo 20’de 2020 yılında ekonomik güveni temsil eden göstergelerdeki değişim görülmektedir.

Pandemi ilan edilmesinden sonra ilk ay olan Nisan ayında ekonomik güven endeksi %54 olarak gerçekleşmiştir. Alt endeksler bazında bakıldığında İnşaat sektörü ve hizmet sektörü güven endeksinin Mart ayına göre ani bir düşüş gösterdiği görülmektedir. Reel kesim güven endeksi %62,3 olarak gerçekleşmiştir. Reel kesim

güvenindeki azalma inşaat ve hizmet sektöründeki güven azalışına rağmen, perakende ticaret ve tüketici güven endeksinde aşırı bir düşme olmamıştır. Tüm güven endekslerinin Mayıs ayında toparlanmaya geçtiği ve yıl sonunda ise eski değerlerine ulaştığı görülmektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca salgın hastalıklar, ilk dönemlerde başlayıp yaşadığımız çağa kadar etkisini gösteren, insanların ve toplumların en önemli problemlerinden biri olmuştur. Geçmiş dönemler incelendiğinde dünyanın pek çok bölgesinde bu salgınların çeşitli etkisi görülmüş olup milletleri, ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal bakımdan negatif yönde etkisi altına almıştır. Sağlıklı olmayan çevreler, yokluğun sebep olduğu açlık, savaşlar, doğal felaketler toplumların salgınlara ve hastalıklara karşı savunmasız hale gelmesine sebep olmuş ve özellikle toplu ölümlere yol açan salgınlara karşı insanları çözümsüz bırakmıştır. Salgının yaşandığı zamanlarda yaşanan korku, panik ve stres insanları bulundukları bölgelerden etmiş farklı bölgelere taşınmalarına neden olmuş dolayısıyla bu taşınma hastalıklarında daha büyük çaplı coğrafyalara yayılmasına zemin hazırlamıştır.

21. yüzyıla geldiğimizde daha önce hiç görülmeyen bir salgın hastalık olan Covid-19 virüsü bütün insanlığı etkileyen ve normalin dışında zorlu bir hayat mücadelesi vermeye itmiştir.

2019 yılının sonlarına doğru ve 2020 yılının başlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgını hayatımızı derinden etkilemiştir. Yaşanan bu salgın hastalık bireyden bireye hızla bulaşan bir virüs özelliği taşıdığı için kısa bir zamanda bütün dünyaya yayılmıştır. Dünya genelinde toplumların tüketim alışkanlıklarını değiştirmiş ulaşımdan turizme enerjiden ekonomiye önemli derecede kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Küresel anlamda ortaya çıkan bu salgın iktisadi bir resesyona da neden olmuştur. Ve insanların yalnızca sağlığına zarar vermekle kalmayıp işlerine ve refahlarına da büyük zarar vermiştir.

Salgın nedeniyle hükümetler, insan sağlığını koruma altına almak için bir dizi önlemler almak zorunda kalmışlardır. Hükümetlerin kısıtlamaları genel iktisadi işlevlerin seviyesinde bir düşme ortaya çıkarmıştır. Salgın devam ettiği müddetçe alınmış olan bu kararlar bir yandan insan sağlığının korunmasını desteklerken diğer yandan küresel resesyona, yüksek işsizlik miktarlarına, uluslararası ticaretin duraklamasına ve yüksek enflasyon miktarlarına neden olmuştur.

Pandemiden dolayı oluşan krizden en az zararla çıkmak isteyen ülkeler ekonomik destek paketleri açıklamışlardır. Açıklanan ekonomik destek paketlerinin verildiği ülkelerin çoğu önce sağlık harcamalarını yükseltmişlerdir. Ardından diğer ülkeler vatandaşlarına nakit harcama ve gelir destekleri sağlamışlardır.

Türkiye’de salgının ekonomiye olan hasarını en aza indirmek için ilk başta 100 milyon TL’lik ekonomik destek paketi sağlanmıştır. İşlerinden çıkartılan işsiz kalan insanlara ve gelir durumu oldukça az olan hanelere direkt olarak gelir desteği verilmiştir. Kamu bankaları temel ihtiyaç desteği paketleri açıklamıştır. Türkiye’de pandemiden sonra yürürlüğe koyulan ek paketler ile birlikte açıklanan toplam destek paketinin büyüklüğü 240 milyar TL’ye çıkmıştır. Kısa çalışan ödeneği ve çalışanı işten çıkartma gibi yasaklar yürürlüğe girmiştir.

Alınan bu tedbirler salgın döneminin makroekonomik göstergelerine yansımıştır. İşgücü piyasasına yönelik tedbirler işsizlik oranının artmasını engellerken verilen destekler talepteki daralmanın yaratacağı sorunu hafifletmiştir. Yine özellikle tarım ürünleri piyasasına yapılan müdahale ile enflasyonda ortaya çıkabilecek şiddetli artışın da önüne geçilmiştir.

Sektörel baz da incelendiğinde dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de pandemiden en çok etkilenen sektör ulaştırma ve Turizm sektörleri olmuştur. Turizm gelirlerinde yaşanan gerileme Türkiye’nin dönem sonu GSYİH değerini de olumsuz etkilemiştir. Pandemi sürecin de Tarım ve Finans, madencilik sektörleri en olumlu etkilenen sektörler olmuştur.

Pandemi sürecinde yaşanan daralmanın en büyük sorunlarından biri küresel tedarik zincirlerindeki aksamalardır. Bu aksaklıklar tüm sektörlerdeki üretim azalışının ana kaynağı olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2020). *Ebola Virüsüne Ait Sentetik Peptidin Polimer Konjugatlarının ve Nanoformülasyonlarının Sentezi Ve Karakterizasyon*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Acar, G. (2021). Covid-19 Önlemlerinin Dış Ticaret İşlemlerine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 17(2), 506-539.
- AFAD Ebola Virüsü Hastalığı. <https://www.afad.gov.tr/kbrn/ebola-virusu-hastaligi> (E.t: 16.09.2022).
- Ajder, A. (2022). Pandeminin Elektrik Enerji Sistemlerinin İşletilmesi Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (43), 121-125.
- Ahmadi, R. (2020). Koronavirüs Pandemisinin (Kovid-19) Toplumsal Etkileri. *Bilim Armonisi Dergisi*, 3(2), 65-72.
- Akçacı, T. ve Çınaroğlu, M. S. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Lojistik Ve Ticarete Etkisi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 19, 447-456.
- Akkartal, G. R. (2022). Covid 19'un Küresel Tedarik Zincirine Olan Etkisi Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(6), 1-10.
- Akpınar, T. (2021). *Davranışsal Finans Açısından Covid-19 Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tunceli.
- Aktan, C. C., ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 2(42), 1225-1230.
- Alaeddinoğlu, F., ve Rol S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 233-258.
- Aldemir, C. Ve Avşar, M. N. (2020). Pandemi Döneminde Dijital Vatandaşlık Uygulamaları. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 148-169.
- Altın, G. (2021). Covid-19 Pandemisi Bağlamında Kadına Karşı Şiddete İlişkin Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 211-225.
- Anadolu Ajansı. (AA). (2020). A'dan Z'ye Kovid-19 Rehberi. <https://www.aa.com.tr/tr/kategori-sayfasi-manset/adanzye-kovid-19-rehberi/1777116> (E.t: 08.07.2021).
- Atasever, M., Ve Çürük, S. (2021). Covid-19 Salgın Dönemi Kriz Yönetimi Bağlamında Türkiye Lojistik İşletmeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10, 40-50.
- Ayas, Ö. (2021). *Pandemi ile Geçen Bir Yılın Hırsızlık Suçu Bağlamında Analizi: Türkiye Ve İngiltere Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aydın, Y. (2022). *Covid-19 Pandemisi Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Türev Ürünlerin Rolü Üzerine Ampirik Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Bakırtaş, İ., & Ozan, E. C. (2021). Covid-19'un Ekonomik Etkileri Üzerine Genel Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 59-74.

Balcı, Y. & Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri Ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37),40-58.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO). Food Prices Index. (2021). <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (E.t:28.11.2023).

Bulut, M. (2021). Covid-19 Sürecinin Türkiye'nin Elektrik Enerjisi Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1),18-28.

Bulut, R., ve Pınar, C. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye'de İstihdam Ve İşsizlik. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225.

Cantekin, Ö. F., ve Arpacı, F.(2020). Covid-19 (Koronavirüs) Pandemisi Ve Sosyal Hizmet. *Journal Of International Social Research*, 13(73), 1138-1145.

Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 124-140.

Çınar, O. ve Küçükali, A. (2020). Akademisyenlerin Kovid-19 Algısı . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1633-1654.

Çıtak, N. ve Çalış, Y. E. (2020). Covid-19 Salgının Turizm Sektörü Üzerine Olan Finansal Etkileri. *İda Academia Muhasebe Ve Maliye Dergisi*, 3(2), 110-132.

Didem, K.(2020). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2), 69-83.

Doğan, Y. ve Doğan, S. (2020). Koronavirüs Pandemisi ve Türkiye'de Bitkisel Üretime Etkisi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3,(1),56-78.

Doğruluk Payı (2020). Salgın Döneminde Doların Seyri. <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/salgın-doneminde-dolarin-seyri> (E.t:22.03.2023).

Duran, M.S., ve Acar M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 10(1),54-67.

Ece, N. J. (2020). Covid-19 Salgınının Konteyner Taşımacılığı ve Limanlarına Etkisi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 47-66.

Eğilmez, M. (2020). Pandemi Sürecinde Ülkeler Tarafından Alınacak Ekonomi Politikası Önlemleri <https://www.mahfiegilmez.com/2020/03/2020-ve-otesi.html> (E.t: 01.11.2022).

Eğri, T. ve Doğaner, A. (2020). Covid-19 Ve Ekonomik Kriz: Kobilere Özelinde Bir Değerlendirme Ve Politika Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37),128-145.

Ertekin, B. A. (2020). Covid-19 Salgını Gölgesinde Suudi Arabistan ve Rusya'nın Petrol Fiyat Savaşı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (Ek Sayı),403-420.

Eryer, A., ve Konuk, T. (2020). İstatistiki Göstergelerle Covid-19 Pandemisinin Etkileri: Türkiye. III. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi KAYES Dergisi, 21-33.

Eroglu, H. (2021). Effects of Covid-19 Outbreak on Environment and Renewable Energy Sector. *Environment Development and Sustainability*, 23,(4),4782-4790.

Fırat, M. (2020). Covid-19 Krizi ve IMF Destekli Maliye Politikalarının Gerekliliği. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 209-222.

Gökler, M. E., ve Turan, Ş. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Problemleri Teknoloji Kullanımı. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 108-114.

Güngör, B. (2020). Türkiye’de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, (4), 818-851.

Gökpinar, S. (2022). Covid-19 Pandemisinin ABD Ekonomisine Yansımaları ve Küresel Ekonomik Güçlükler. *İktisat Teorisi ve Analizi Bülteni*, 7(1),107-132.

Göktürk, İ. (2021). *Tarihsel Süreçte Önemli Salgın Hastalıklar Ve Covid-19’un Sektörel Açısından Ekonomik Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Göze Kaya, D. (2020). Koronavirüs Pandemisinin Küresel Ekonomideki İzleri: Kamu Finansal Dengesi, Ticaret Hacmi, Enflasyon, *İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme*. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 221-237.

Gündüz, F. (2020). Türkiye’nin Yeni Koronavirüs (Kovid-19) Salgını İle Sınırı: Güvenli Gelecek İnşası Çalışmaları Ve Kamuoyu Algısı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*,8(23), 447 – 467.

Gür, N., Tatlıyer, M., Dilek Ş.(2020). Ekonominin Koronavirüsle Mücadelesi. Seta Yayınları. İstanbul.

Halıcı, S. (2022). *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkilerinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Hotar, N., Omay, R. E., Bayrak, S., Kuruüzüm, Z., Ünal B. (2020). Pandeminin Toplumsal Yansımaları. *İzmir İktisat Dergisi*, 35,(2),211-220.

IMF(b) (2021). Dünya Ekonomik Görünüm Veritabanı, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October> (doğru link ver) (gerekirse verileri yenile)

- Kaleci F. ve Başaran E. (2020). *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişim Ve Dönüşümler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Kara, E. (2020). Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri Ve İstihdam Tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5),269-282.
- Karabacak, N. (2022). *Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Covid-19'un Politika Boyutunun Mekânsal Panel Veri Yaklaşımı İle Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kaya, B. (2020). Pandeminin Ruh Sağlığına Etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(2), 123-124.
- Kaya, Y.(2020). Dünyada Salgın ve Salgın Sonrası Dünyada Küreselleşme. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul. 217-232.
- Kaya, Y. ve Akın, R. (2021). Covid-19 ile Yaşayan Sosyal İzolasyonun Aile ve Evlilik Yaşamına Yansımaları: Fenomenolojik Bir Çalışma. *Türkiye Aile Hekimliği ve Temel Bakım Dergisi*, 1(3),510-520.
- Kayabaşı, T.E.(2020). Covid-19'un Tarımsal Üretime Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi*, 2(5),38-45.
- Kestel, T. (2020). Pandeminin Yoksulluğa Etkileri. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, 22-34.
- Ketrez, G., Şirin, H., Hasde, M. (2020) Geçmişten Günümüze Türkiye’de Salgınlar. *Turkey Health Literacy Journal*, 1(2),98-106.
- Koca, D. (2020). Türkiye’de İşgücü Piyasasının Boyutları Ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2), 69-83.
- Kocaay, F., ve Baba, Y.A(2022). *Covid-19 Pandemisinin Olumlu ve Olumsuz Etkileri*. İstanbul:Medipol Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, F. A., Tığtepe, E., ve Ersungur, Ş. M. (2022). Covid-19 Pandemisinin Uluslararası Ticarete Etkisi: Türkiye Örneği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 9(27), 66-81.
- Kılınç, E. C. (2022). Covid-19 Pandemisinin Endüstriyel Üretim Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği’ne Üye ve Aday Ülkeler Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 117-131.
- Kılınç Hukuk ve Danışmanlık (2020). Korona Virüs (covid-19) Salgını Kapsamında Alınan Ekonomik Önlemler. <https://kilinclaw.com.tr/korona-virus-covid-19-salgini-kapsaminda-alinan-ekonomik-onlemler/> (E.t: 27.02.2023).
- Küçükkoğlu, S. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Küresel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye’de Bankacılık ve Finans Sektörüne Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1269-1291.
- Laupland, K.B. ve Valiquette, L. (2014). Ebola Virüsü Hastalığı. *Kanada Bulaşıcı Hastalıklar ve Tıbbi Mikrobiyoloji Dergisi*, 25(3),128-129.

- Memiş Doğan, M. ve Düzel, B. (2020). Covid-19 Özelinde Korku-Kaygı Varlığı. *Türkiye Çalışmaları Dergisi*, 15(4), 739-752.
- Nakıboğlu, G. (2020). Covid-19 Küresel Tedarik Zincirlerinde Yaşayanlar ve Dönüşüm. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 1-16.
- Nalçakan, U. (2022). *Türkiye’de Covid 19 Dönemi Makroekonomik Etkilerinin Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Okur İ. ve Demirel Ö. F. (2020). COVID-19 ve Psikiyatrik Bozukluklar. *Medical Research Reports*, 3, 86-99.
- Öcalan, S., ve Özçetin, Y. S. Ü. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Ruminasyon ve Ruh Sağlığına Etkileri. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 17(4), 354-358.
- Öner, D. (2021). *Salgın Hastalıkların Ekonomik Etkileri: Covid 19 Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ören Bogoçlu, G. ve Varbak Neşe, S. (2022). Covid 19’un Yenilenebilir Enerji Üzerine Etkileri: Sistematik Bir Analiz. *International Periodical of Recent Technologies in Applied Engineering*, 3(1), 10-17.
- Özdemir, H., Atak, O., Hatıper, Z. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Küresel Salgını Dolayısıyla Türkiye Ve Bazı Gelişmiş Ülkelerde Alınan Ekonomik Ve Mali Tedbirler. *Vergi Raporu*, (248), 186-200.
- Özkan, G. (2021). Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 93-108.
- Parıldar, H., ve Dikici, M.F. (2020). Pandemiler Tarihi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 12(1), 1-8.
- Pehlivan, M., Kaya, A. ve Keleş, S.S. (2021). Covid-19’un Makroekonomik Etkileri Ve Seçilmiş Ülkelerde Covid-19 Döneminde Uygulanan Maliye Ve Para Politikaları. *Akademik Hassasiyetler*. 8(17), 105-135.
- Pelit, İ. ve Irmak, E. (2022). Covid-19’un Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 8(1), 79-97.
- Pesen, B., Ve Konak Özçelik, M. (2021). Geçmişten Günümüze Bazı Salgın Hastalıkların Toplum Üzerindeki Etkisi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 20(1), 227-248.
- Rzali, M. ve Dikkaya, S. (2020). *Covid 19 Ekseninde Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm: Çok Boyutlu Analiz*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sertkaya B. Ve Baş S. (2021). *Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri Riskler Ve Olası Senaryolar*. Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(21), 147-167.

Soylu, Ö. (2020). TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19'UN SEKTÖREL ETKİLERİ . *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (6) , 169-185

Sönmuş, A., ve Aydın, K. (2021). Türkiye’de Ve G-20 Ülkelerinde Covid-19 Sürecinde Devletlerin Politikaları. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 90-95.

Şahmaz, Ü. (2021), *Koronavirüs Salgınının Türkiye Üzerindeki Ekonomik Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şanlı, O. (2020). Keynesyen Model Bağlamında Covid-19 Pandeminin Küresel Ekonomiye Muhtemel Etkileri Abd ve Çin Ekonomileri Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 597-634.

Şeker M., Özer A., Korkut C., Tosun Z., Doğrul M. (2020). *Covid-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Taşkın, E. ve Akıncı, Ö. S. (2021). Covid-19 Küresel Salgınının Uluslararası Ticarete Etkileri. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 749-771.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021). Dünya Ekonomisinde Son Gelişmeler Bülteni 21-4(Ekim-Aralık). Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/Dunya-Ekonomisindeki-Son-Gelismeler-2021-Yili-4-Ceyrek.pdf> (E.t:09.05.2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021). Büyüme. <https://www.sbb.gov.tr/buyume/> (E.t: 09.02.2022).

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2020). Covid-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tan. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66113/covid-19.html> (E.t:26.10.1022).

Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler Ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.

Tekyıldız, T. (2020.) *Türkiye’de Korona Salgınının Sektörlere Etkileri* (1. Baskı). Ankara: Türmob Yayınları.

Torun Kayabaşı, E. (2020). Covid-19'un Tarımsal Üretime Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Covid-19 özel sayısı 2, 38-45.

Turan, M. ve Hamza Çelikyay, H. (2020). Türkiye’de Kovid-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.

Türmob (2020).*Türkiye’nin Korona Salgınının Sektörlere Etkileri*. Ankara: Türmob Yayınları.

TÜİK. (2021). Türkiye Dış Ticaret Veri Portalı. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104> (E.t: 09.03.2021).

TÜİK. (2020). İşsizlik Oranı <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2020-33787> (20.10.2022).

TÜİK (2020). Türkiye'nin Ülkelere Göre Yıllık İhracatı. <https://www.tuik.gov.tr/> (E.t:8.05.2022).

TÜİK. (2022). Kırmızı Et Üretim İstatistikleri.(2020-2021). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kirmizi-Et-Uretim-Istatistikleri-2020-2021-45671> (E.t:15.11.2022).

TÜİK. (2022). Türkiye'nin Covid-19 Sürecinde GSYH Seviyesi. <https://www.tuik.gov.tr/> (E.t:26.11.2022).

TÜİK. (2022). 2021-2022 yılı Ocak ayı dış ticaret <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536> (E.t:18.10.2023).

TÜİK. (2023). Kırmızı et üretimi ve değişim oranları, 2021-2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=K%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1-Et-%C3%9Cretim-%C4%B0statistikleri-2022-49696&dil=1> (E.t:9.12.2023).

TÜİK. (2020). Turizm Geliri (2019-2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2019-33669#:~:text=Turizm%20geliri%202019%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir,ise%20paket%20tur%20harcamalar%C4%B1%20olu%C5%9F> (E.t:21.07.2023).

T.C Ticaret Bakanlığı, (2022). Dış Ticarete Gelişmeler. https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dcd355ce/Ekonomik%20Görünüm%20Şubat%202022_1.pdf (E.t: 21.11.2022)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). Gsyh Büyüme Oranları (2018-2023). <https://www.sbb.gov.tr/buyume/#prettyPhoto> (E.t:20.11.2023).

TİM (2020). 14 Nisan 2020 İtibariyle COVID-19 İle Mücadele İçin Ülkemizde Alınan Tedbirler. https://www.tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomik_Istikrar_Kalka%C4%B1_Tedbirleri_14.04.2020.pdf (E.t:14.12.2022).

Türk, A., Ak Bingöl, B., ve Ak, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19,612-632.

Tutar, E., Ve Canbulut, S. (2021). Covid-19 Pandemisinin Tarım Sektörüne Etkisi. *Kayes* 2021, 13.

TÜİK. (2021, 16 Mart). GSYH büyüme hızı yıllık %. <https://www.tuik.gov.tr/> (E.t:16.10.2022).

TÜİK. (2022). Kırmızı Et Üretim Miktarı, 2012-2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Red-Meat-Production-Statistics-2020-2021-45671> (E.t:15.08.2023).

TÜİK. (2022). Su Ürünleri üretimi, (2013-2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Fishery-Products-2022-49678> (19.10.2023).

TÜİK. (2022). Dış Ticaret İstatistikleri, (Ocak 2022).
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536>
(E.t:28.10.2022).

Ünüvar İ. Ve Aktaş H. (2022). Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokul Dergisi 25(1), 124-140.

Üstün, Ç., ve Özçiftçi, S. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam Ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25(1),142-153.

Yavuz, H. (2020). Türkiye’de COVID-19’la Mücadelede Alınan Kamu Maliyesi Tedbirlerinin Değerlendirilmesi, Sakarya Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. https://sesam..edu.tr/sites/sesam.sakarya.edu.tr/file/covi19_kamu_maliyesi_tedbirleri_sakarya.pdf (E.t:15.10.2023).

Yıldırım, U. (2021). Covid-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatiksel Bir Yaklaşım. *Fiscaoeconomia*, 5(1), 280-295.

Yıldız, M. ve Uzun, M. M. (2020). Koronavirüsle Mücadelede Kriz Yönetimi Ve Kamu Politikası Yapımı. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). Seta Yayınları. İstanbul.

Yılmaz, Mehmet Levent, (2020) Kovid-19 Salgını ve Sonrası Ekonomi Boyutu ile ilgili Değerlendirmeler Raporu. Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

Yiğit, M. (2022). *Covid19 Pandemi Sürecinde Kargo Firmaları Tarafından Gerçekleştirilen İlişkisel Pazarlama Faaliyetlerinin Kurumsal Müşterilere Ait Hizmet Kalite Algısı Üzerindeki Rolü: Konya Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yolun, M. (2012). *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

World Bank. (2020). Covid-19 ile Mücadele Etmek. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/0a96385a-297c-5a92-ae38-61c286b80ff3/content> (E.t:12.06.2022).

<https://economics.rabobank.com/> (E.t:12.07.2022).

